

SZAKDOLGOZAT

Gagybátor, Ináncs és Onga községek kilenc kérdőpontos paraszti vallomásainak vizsgálata

Készítette: Hadházi Orsolya BT-508t

**Konzulens: Dr. Horváth Zita, egyetemi adjunktus, Magyar Középkori, Kora Újkori
és a Történelem Segédtudományai Tanszék**

Miskolc, 2005.

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés
2. A települések földrajzi adottságai, és rövid történetük
3. A jobbágyság rétegződése, földbirtoklásának típusai, és a jobbági szolgáltatások
4. Magyarország paraszti gazdaságainak jellemzői a XVIII. században
5. A jobbágyság története a XVIII. században
6. Mária Terézia úrbérrendezése
7. Az úrbérrendezés forrásai, a kilenc kérdőpontos vallomások
8. A kilenc kérdőpontos paraszti vallomások összehasonlítása Gagybátor, Ináncs és Onga községben
9. Összegzés, az úrbérrendezés hatása a vizsgált településeken
10. Idegen nyelvű összegzés
11. Irodalomjegyzék
12. Melléklet
 - Ináncs község kilenc kérdőpontos paraszti vallomása
 - Onga község kilenc kérdőpontos paraszti vallomása
 - Megyetérkép (Forrás: Dr. Sziklay János - Dr. Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai Bp. 1896)

Bevezető

Dolgozatom témájának alapját egy számos kutató által, az ország egészének életére jelentős hatást gyakorló XVIII. századi rendelkezés adja. Ez a Mária Terézia - féle úrbérrendezés. Hogy miért nevezik országos jelentőségűnek? Azért mert ez volt az első eset, hogy az állam közvetlenül beavatkozott a jobbágy-földesúri viszonyba, hogy az esetleg eddig létező helyi szintű rendezésekkel ellentétben ez, az akkori Magyarország teljes területére (kivételt képez Erdély, ahol nem sikerült a rendelkezést keresztül vinni) kötelező érvénnyel bírt, nagy a jelentősége azért is, mert először döntöttek úgy az ország népességének legnagyobb hányadát alkotó paraszti réteg sorsáról, hogy előzetesen őket magukat is kikérdezték éppen aktuális helyzetükről. Amiben talán a legnagyobb változást hozta a rendelkezés, az a falu, és lakóinak az élete. Később pedig ez a hatás megmutatkozik mind a gazdaságtörténet, mind pedig a politikatörténet alakulásában is (gondolva itt az 1848-1849-es jobbágyfelszabadításra, és a XIX. század tagosítási pereire).

Munkámban a központi úrbérrendezéskor született források egyik csoportját, a kilenc kérdőpontra paraszti vizsgálatokat szeretném elemzés alá venni, mégpedig az egykori Abaúj vármegye három településén, Gagybátorban, Ináncson, és Ongán.

Az említett települések a megye különböző területein fekszenek mintegy háromszöget alkotva egymástól nagyjából egyforma távolságban, mégis különböző területi sajátosságokkal. Így betekintést nyújtanak a megye ezen régiójának, a XVIII. században élt parasztságának életébe, a hasonlóságokba és a különbségekbe egyaránt. A már említett kilenc kérdőpontra adott válaszok alapján szeretnék képet rajzolni életükről, gazdálkodásukról.

A területi eloszlásuk mellett az is befolyásolta választásomat a vizsgált községek kiválasztásánál, hogy az említett falvakból származik családom, Ongán pedig jelenleg élek. Vizsgálódásom célja, hogy képet kapjak arról, hogy pozitívan, vagy negatívan befolyásolta az úrbérrendezés az adott falvak parasztságának az életét, valamint az, hogy a területi elszórtság ellenére esetleg voltak e nagymértékű hasonlóságok az adott falvak lakóinak az életében, vagy akár kirívó különbségek.

Ahhoz, hogy legyen mihez viszonyítani a lehetőségeiket, és valós gazdálkodási tevékenységüket először a századra jellemző országos viszonyokról szólnék gazdasági és társadalmi vonatkozásban egyaránt. Majd részletesen bemutatnám az úrbérrendezés intézkedéseit és lefolyását, külön kiemelve az intézkedés végrehajtása alatt keletkezett

források típusait és kutathatóságát, kritikai szemléletüket és ezzel összefüggően a felhasználhatóságukat. Végül áttérek az általam kiválasztott három település forrásainak a részletes elemzésére, és összevetésére az országos állapotokkal.

Bár célom az, hogy e három példa kiemelésével, esetlegesen egy egész régióra vonjak le következtetéseket, de ez csak igazán nagy vonalakban és általánosságokban lehetséges, mégis remélem, hogy kutatássommal megismerhetővé, és világosabbá válik, egy kis régió élete és annak változásai, egy országos szintű intézkedés hatására.

A települések földrajzi adottságai, és rövid történetük

Mint azt a bevezetőmben már említettem, dolgozatom témája helytörténeti kutatásra épül. A földrajzi adottságok külön ismertetését azért tartom különösen fontosnak a kilenc kérdőpontos kérdőívek vizsgálata közben, mert ezek azok a tényezők, amelyek leginkább befolyásolják egy adott terület, vagy település mezőgazdasági tevékenységének a lehetőségeit. Az ország gazdasági képének bemutatására a későbbiekben térnék rá, itt csak a vidék adta lehetőségekre szeretném felhívni a figyelmet.

A községek történetének rövid leírása egy helytörténeti kutatás keretein belül szintén nem hagyható el, itt különösen a XVII-XVIII. századra fordítanék nagyobb figyelmet, hiszen a vizsgált korszak szempontjából ezeket tartom a legfontosabbnak

Gagybátor: A település a Cserehát dombság magaslatai között fekszik, dombokkal körülvéve egy völgyben. Mint később kiderül, ellentétben tehát a két másik településsel, nem sík területen. A falu határában folyik, és folyt már az 1700-as években is a Racka patak. A kérdőpontok vizsgálata kimutatta, hogy a falu határában a patakon malom is volt. A talaj rendkívül agyagos, ezért mezőgazdasági tevékenységre nem a legideálisabb. A csapadék mennyisége és a napsütéses órák száma viszont kompenzálja a talaj hátrányos adottságait. Sok erdő vette, és veszi körül ma is a falut. A legközelebbi városok Szikszó, és Kassa, de a főbb útvonalak elkerülték, és napjainkban is elkerülik a települést.

A másik két faluval ellentétben nem sokat tudunk a történetéről, a vármegyei monográfiák elég szűkszavúak e tekintetben, és összefoglaló helytörténeti munka sem született még a község történetéről. Annyi bizonyos, hogy egyike a vármegye legrégebbi településeinek, egyes nézetek szerint már az Árpád korban létezett. 1327-ben az Aba - nemzetség Gagy - ágából származó Báthoriak nyertek rá megerősítést a királytól. Innen eredeztethető tehát a település neve. Bár alapítását sokkal korábbra helyezik az első biztos említése egy 1332-1337. évi pápai tizedlajstromban található. A már említett Báthori család 1370-ben kővárat emel magának a település határában. A XV. század itt is zálogosításokkal, és visszaváltásokkal telt. Többször is gazdát cserélt a település. A török hódoltság idejéről is csak kevés adat maradt ránk. A török többször is megsarcolta és pusztította a falut, de elnéptelenedésére adatot nem találtam kutatásaim során. A kővárat viszont Hasszán temesvári pasa 1567-ben ostrommal elfoglalta és leromboltatta.¹ A község további

¹ Csánki D.: I.203.p.

történetéről, részletes adatokat sajnos nem találtam, a vármegyei monográfiák, nem térnek ki bővebben a XVII-XVIII. század történéseire.

Ináncs: A község a Hernád völgyében fekszik a Zempléni hegység és a Cserehát dombvidéke által határolva, de egyértelműen sík területen, a falut a Bársonyos patak szeli, és szelte ketté már a XVIII. században is. Ezt azért fontos megemlíteni, mert a vízszabályozások miatt, vagy esetleg a falu más helyre településének a következtében a jelenlegi helyzet eltérhet a kutatott korszakhoz képest. A Bársonyos patak egyébként átesett szabályozáson. A patak régi neve- és ez is lényeges a kutatásom szempontjából- a rajta található sok malom miatt Malom csatorna volt. Csatorna, hiszen a Hernádból választották le, és oda is tér vissza, így egy kis szigetet alkotva a folyóval. A kérdőpontok vizsgálatánál még visszatérek a jelentőségére, de itt is megemlíteném, hogy az egyik malom éppen itt Ináncs faluban volt. Ami számunkra mezőgazdasági szempontból fontos az, hogy rendkívül jó minőségű fekete talajjal rendelkezik, bár a csapadék nem túl sok, a magas talajvízszint hasznos és káros is egyben. Hasznos, mert dús fűvű legelők kialakulásának kedvez, és káros, mert a vízszabályozás előtt a közeli folyó áradásával együtt éppen ez tehetett tönkre a legelő és rét fűvét, így lehetetlenné téve a kaszálást és a legeltetést. Közel fekszik a XVIII. században még igazi mezővárosi ranggal és jelentőséggel bíró Abaújszántóhoz (akkor csupán Szántó) és Szikszóhoz.

Előnyére szolgált az is, hogy nem elzárva, hanem a fő közlekedési útvonalak mellett feküdt, és fekszik ma is.

Történetének ismertetéséhez bővebb ismeretanyag és korábbi feldolgozások állnak rendelkezésre. A falu első írásos említése 1271-ben történt egy V. István által kiadott adománylevélben, neve valószínűleg személynévből eredeztethető. Az első jelentősebb birtokosa a Tormai család volt de a XV. század ennek a falunak is csak úgy mint az előzőnek zálogosításokat hozott. A XVI. században a legfontosabb események a faluban a gyakori török dúlások, és a protestáns vallás gyors terjedése. 1567-ben, tehát Gyagybátor feldúlásával egy időben ezt a falut is komoly török dúlás érte, szintén Hasszán pasa vezetésével. A források komoly harcokat írnak le, de az elnéptelenedés itt sem bizonyítható. ²A század végére a telekaprozódások következtében a falu szinte csak negyedtelkesekből és zsellérekéből állt. A XVII. században szépen fejlődik a falu, ekkor kerül az úrbérrendezés idején is említett birtokos család, a Keglevicsek kezébe. A család előneve a Buzini, az általuk birtokolt horvátországi várra utal. A XVIII. századba mégis a

² Nagy L.: 18.p.

pestistől és háborúktól dűlva, elnéptelenedve lép be a falu. Ekkor mindössze 5 család lakja. A bécsi udvar által szorgalmazott betelepítéseknek köszönhetően azonban nagy számú, magyar római katolikus család telepűl ide.

Mária Terézia két intézkedés is segít a falu e századi életének a feltérképezésében, az egyik a tanűgyi rendelet, a másik pedig, az általam is tanulmányozott úrbérrendezés, aminek ismertetését később teszem meg.

Onga: Földrajzi elhelyezkedését tekintve a régi Abaűj vármegye legdűlebbi csűcskén helyezkedik el, három történelmi vármegye határán, talán ezért is lehetséges, hogy mária Terézi a féle úrbáriuma, mind Borsod, mind Abaűj vármegyében elkészűlt és fenn is maradt. A volt megyehatárt képezű sorompó helye ma is jól ismert. A Bűkk-, illetve a Zempléni hegység is közel található a telepűléshez, mint ahogy a Sajó és a Hernád folyó is. Terűletér jelenleg kettűszeli a Bársonyos patak, a kutatott korban még csak a falu határában folyt. A terjeszkedés miatt áll fenn a mai helyzet. A telepűlés nagy rész a vízrendezés elűtt mégis mocsaras és vizenűős terület volt, a mezűgazdasági termelésnek tehát nem kedveztek a viszonyok. A patakon a falutól nem messze szintén megtalálható volt a malom. Közel fekvű mezűvárosok voltak a korszakban Miskolc és Szikszó. A falu közlekedési csomópontok találkozásánál helyezkedett, és helyezkedik el még ma is.

Történetérűl elmondható, hogy szintén az Árpád korban alapították, első írásos említése egy 1222-ben kiadott pápai tizedlajstromból ismert. A neve a közűpkorban sokat változott és valószínű, hogy szintén szeműlynébűl eredeztethetű. Az Aba nemzetség birtoka volt, de többszűr is gazdát cserét, és elűfordultak olyan idűszakok maikor nem is egy család osztozott a területén. 1510-ben a Boldogságos Szűz tiszteletére templomot is emeltek.

³Ami Gagybátorral összefűggésben lényeges, hogy egy házasság révén a falu egy része 1523-ban egy házasság révén szintén a Báthoriak kezébe kerül. A XVI. század végén a falut gyakorlatilag csak egytelkes nemesek lakják. Ez annak lehet köszönhető, hogy a század törűk pusztításai ezt a falut sem kerűlték el, de itt az elűzű két esettel szemben nem az 1567-es év, hanem az 1588-as volt a legmegrázóbb. Az ekkor zajló és a törűkűk számára vereséggel végzűdű szikszói csata után az elvonulò törűkűk feldűlták és felégették a falut, a lakosság nagy részét pedig elhurcolták, akik egy kevesen megmenekűltek ők a közeli mocsaras, lápos vidéken rejtűzkűdtek el. A XVII. század története alig ismert, csak annyit tudni, hogy azok, akik itt maradtak behűdoltak a törűkűknek és adòt is fizettek nekik. Egy 1696-ból fennmaradt feljegyzés szerint a falu jobbágyrészeiben teljesen kihalt, tehát

³ Sziklay J.-Borovszky S.: 298.p.

curiális település, és így említik még 1720-ben is, tehát betelepítésére csak később került sor, az új birtokos család, a Darvasok által, az 1750-es évek táján.⁴

Összefoglalva tehát elmondható, hogy mindhárom település nagyjából átlagos mezőgazdasági lehetőségekkel bírt, bár a hasznot jelentő folyóvizek közelsége gyakran csapott át kárba, az árvizek és belvizek alkalmával. Történetüket tekintve szintén jelentős hasonlóságokat fedezhetünk fel, elsősorban abban, hogy a XVI. századi heves török pusztítás, és portyázási hullám mindhárom települést súlyos károkkal érintette, és gyakorlatilag ez után kellett újjá épülniük, és előről kezdeniük minden gazdálkodási és tevékenységi formát. Szintén jelentős hasonlóság a három település között az is, hogy ugyanazon mezővárosokhoz vannak nagyjából azonos távolságra, így a parasztság lehetőségei a feleslegük értékesítésére szintén egyaránt fennálltak mindhárom településen. A malmok közelségének, vagy helyben lévőségének hasonlóságára, és ezek gazdasági hasznára a források vizsgálatakor térnek ki részletesebben, de említés szintjén itt is megjegyzendő.

A helyi szintű összehasonlítás elvégzése után, szakirodalom alapján szeretném bemutatni, az erre az időre jellemző országosan átlagosnak tekinthető adatokat, és felhívni a figyelmet az esetleges egybeesésekre vagy különbségekre, az általam vizsgált településekkel.

⁴ Takács L.: 48-80p.

A jobbágyság rétegződése, földbirtoklásának típusai, és a jobbági szolgáltatások

Ebben a részben megpróbálok egy rövid, mégis átfogó képet adni a jobbágyságon belüli rétegződésről, azokról a földtípusokról, amelyeket birtokolhattak, majd a jobbági státusszal járó adókról és szolgáltatásokról is. Persze dolgozat keretei nem teszik lehetővé, a teljes és részletes ismertetést, így a rövid bemutatás mellett, csupán azokra a problémákra térnék ki kicsit részletesen, amelyek a források ismeretében érintik a vizsgált települések lakosságát.

Először röviden magának a rétegnek a kialakulásáról szólnék.

A jobbágyság a magyar feudális társadalom legnagyobb rendi elemeként, a XIII-XIV. században alakult ki. A feudális rendbeli helyüket az határozza meg, hogy felettük földesúri joghatóság érvényesül. Ennek értelmében személyi és tulajdoni jogait, helyenként és időszakonként eltérő mértékben, de mindenképpen korlátozzák. Ennek ellenére volt önálló gazdaságuk és háztartásuk. Ennek fejében a földesúrnak meghatározott, termény-, munka-, és pénzjáradékkal tartoztak a jobbágy fogalmához a köztudatban nem véletlenül hozzá kapcsolódik a mezőgazdasági munka. Nem volt azonban egységes a társadalomnak ezen rétege sem.⁵ A zsellérség, mint külön réteg megjelenése a jobbágyságon belül a XV.-XVI. századra tehető.

A jobbágyság elnevezés eredetileg a királyi udvar tisztségviselőit illette, az áterjedése a földesúri fennhatóság alatt álló népekre, csupán néhány évtized alatt végbement, és ez európai szinten is egyedülálló jelenség volt.⁶ A szakirodalomban a jobbági réteget szokás még rusticusként is emlegetni.

Jogilag a jobbágyság felosztható, örökös jobbágyokra, akikre, az ún. röghözkötés érvényes, és a szabad menetelűekre, akik a földesúrral való előzetes megállapodás értelmében terheik pénzbeli megváltása után szabadon elköltözhettek.

A XVIII. századig többféle felosztása élt ennek a társadalmi rétegnek, rétegződése szerint, de a dolgozat keretei között most a Mária-Terézia féle hármass felosztásra térnék ki részletesebben. Ez alapján a jobbágyság három fő rétege a:

- 1) Telkes jobbágy, vagy jobagio, colonus sessionatus
- 2) Házass zsellér, vagy inquilinus domiciliatus
- 3) Házatlan zsellér, vagy subinquilinus

⁵ Szabó István: Jobbágyok-parasztok 31.p.

⁶ Uő.: 32.p.

E három fő kategória aközött a legnagyobb eltérést termelőeszközökkel és a földel való ellátottság, valamint ezek hiánya adta. Wellman Imre még negyedik csoportként ide sorolja a cselédséget is. A helyi adottságokra is visszavezethető, az, hogy az egyes rétegen belül is széles eltérések alakulhattak ki.

A telkes parasztek között megtalálhatóak az akár több telket is művelő gazdag parasztek, valamint az elszegényedett töredéktelkesek egyaránt. Míg az előbbiek tekintélyes vagyona tehettek szert, megszerezhették a falu vezető pozícióit, és telkeiken akár szegényebb birtokos társaikat, vagy zselléretet foglalkoztathattak, addig az utóbbiak legtöbbször munkaerejük áruba bocsátásával igyekeztek fennmaradni. De ugyanígy a zsellér kategória is több réteget takar. Az általánosan elfogadott nézet az, hogy akkor nevezünk valakit zsellérnek, ha 1/8-ad teleknél kisebb területet birtokolt. Földközösségi viszonyok között, az tartozott ebbe a rétegbe, aki házzal és belső telekkel éppúgy rendelkezett, mint telkes társai, de igásállata nem lévén nem vállalhatott telket, és így két keze munkájával kell megkeresnie a kenyerét.⁷ Gyakori volt azonban, hogy irtásföldet szerzett és azon gazdálkodott. Az sem volt ritka, hogy ennek következtében jobb módban élt, mint egyes töredéktelkes parasztek.

A „más hátán élő”, tehát a házatlan zsellérek vagy időszakai részes munkával keresik a kenyerüket, vagy hosszabb időre elszegődnek egy-egy földesúr szolgálatába.

A cselédség a parasztság legalsó és egyben legszegényebb rétege, ebből kifolyólag vagy gazdagparasztek szolgálai voltak, de szolgálhattak közvetlenül a földesúr háztartásában is.

Itt viszont meg kell említeni, hogy figyelembe kell venni az országban jelenlévő helyi sajátosságokat is, mert ezek alapján egészen mást jelentett egy helyen egy kategória és mást egy másikon. Az ország északi részén és a Felvidéken általában ritka volt az egész telek, és az is csak kb. 16-20 pozsonyi mérő volt, míg az Alföldön nem ritka, hogy kétszer ekkorák a telkek.⁸ Ezt is lényeges figyelembe venni a források vizsgálatánál, hiszen a vizsgált falvak, a hátrányosabb helyzetben fekvő északi területen fekszenek. De befolyásolja az egyes kategóriák kialakulását az is, hogy a jobbágyoknak milyen lehetőségeik vannak, mellékes jövedelmek megszerzésére, és mint a későbbiekben látni fogjuk a vizsgálat alá vett településeken erre igen is sok lehetőségük volt.

A században jellemző telekaprózódás miatt a század vége felé a súlypont a töredéktelkesek felé tolódik el országos szinten, és ez a vizsgált régióban is egyértelműen kimutatható.

⁷ Wellman Imre: A parasztság helyzete az 1767-es úrbérrendezés előtt 5.p.

⁸ Uő.: 6.p.

Mivel a kutatásom témája kapcsán felmerült szeretnék még egy rétegről említést tenni a parasztság kapcsán, ők pedig a taxások. Említésük mind Ináncs, mind Onga úrbérrendezése kapcsán felmerül. Kik is voltak a taxások, vagy más megnevezésben az árendások? A taksások, vagy taxások mezőgazdaságot űző jobbágyi népelemek voltak, akik az örökös jobbágyságtól eltérően szabad költözési joggal bírtak, és feudális kötelezettsége kizárólag pénzszolgáltatásból állt, mivel ezzel váltotta meg az összes többi szolgáltatását.. A taksás földek használói jogállásukat tekintve úrbéresek, ha úrbéres telken laknak Az árendások a földesúrral előre megkötött szerződés alapján tetté szolgálataikat.

A következőkben a jobbágyságot érintő adózásokról és terhekről ejtenék néhány szót. A jobbágyi terheket is csoportosíthatjuk többféle képen. Egyrészt aszerint, hogy pénzbeli vagy természetbeli juttatások-e, másrészt aszerint, hogy kinek tartoznak az adott szolgáltatással vagy teherrel. Ez alapján beszélhetünk, földesúri terhekről, vármegyei adókról, állami terhekről, és egyházi terhekről is. Ennyi felé tartozott tehát köteleességet leróni a jobbágy.

Földesúri terhek: A XVIII. században országosan és egységesen kijelenthető, hogy a földesúri terhek folyamatosan növekedtek. A földesúr, az államhatalom nagy részér gyakorolja a jobbágy felett, és bár a vármegyének törvényben rögzített kötelessége, hogy megvédje a jobbágyot a földesúri túlkapásoktól, ennek ellenére általában inkább hátvédül szolgált neki. A földesúrnak adandó legfontosabb szolgáltatások, a konyhai járadékok, a termény-, és termés járadék, amivel a földesúr elsősorban a konyhai önellátását szándékozott fedezni,⁹ a pénzjáradék, ami eleinte könnyebbségnek tűnt, valójában azonban komoly földesúri szükség húzódnak mögötte. és a legsúlyosabbnak tekinthető munkajáradék, vagyis a robot volt. Szerencsés esetben ezen szolgáltatások mértékét helyi szintű urbáriumban, szabályozták. Az írásba foglalt szolgáltatásoknak ez a legrégebbi formája, és írásos volta miatt nehezen megszeghető. Ennél gyakoribb volt, de ugyanakkor több lehetőséget adott a földesúr számára a visszaélésre az ususra való hivatkozás. Az usus, régi szokást vagy hagyományt jelent, de nincs írásban rögzítve. És ez jelentette a visszaélések forrását. Ami számomra érdekes, hogy az ország északi részén, tehát az általam vizsgált területen is ez volt a legelterjedtebb forma. Végül meg kell említeni a szerződéses formát is. Ez főleg az újratelepített falvakban volt a jellemző, ott is főleg a németek esetében. Ebben a formában az egész falu kötött kollektív szerződést a földesúrral a terhekre vonatkozóan.¹⁰

⁹ Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 451.p.

¹⁰ Wellman I.: 20-21p-

A vármegyei terhek: Ezeket az adókat, vagy vámokat a vármegye különböző jogcímen bocsátotta ki, de ide sorolhatók a különböző büntetések is

Az egyházi adók: Az egyháznak nyújtott szolgáltatások közül a legnagyobb terhet a tized jelentette, Vizsgálataim alapján ez azonban már a kilenc kérdőpont felvételekor nem sújtotta a megye parasztjait, hiszen a vármegye megváltotta ezt a szolgáltatást. Ezen kívül a falu népe műveli az egyház földjét, a papok ellátása is a falu lakóinak a feladata, ugyanakkor a keresztelésért, esketésért, és temetésért is külön járadékokkal tartoztak a pap felé.

Állami terhek: 1715-től, amikor törvényben ismerték fel a nemesi felkelés elégedetlenségét az ország megvédésére, a kötelező katonai szolgálat sújtotta a parasztot, és a toborzások során számtalan visszaélés történt. A legnagyobb állami terhet mégis az országban állomásozó idegen katonaság ellátása, és kiszolgálása jelentette a paraszt számára. Ami a leginkább megterhelő volt az, az ún. hosszú fuvar, ami a vonuló katonaság segítségét jelentette a szállításban. A szakirodalom szerint a tisztek pedig gyakran tartottak igényt ingyen az előfogatra, azaz a vorszpontra. De ami ennél is nagyobb terhet rótt a száza folyamán a jobbágyokra az, az itt állomásozó katonaság ellátása volt, hiszen ekkor laktanyák még nem nagyon épültek. Idegen kifejezéssel ez a portio, vagyis az elszállásolás, és ellátás kötelezettsége. De ez is két részre oszlik, először is az emberportio, ami magát a katonát illeti, másrészt a lóportióra, ami a katona lovának szintén az elszállásolását és ellátását jelenti.¹¹ Nem kétséges, hogy ebben a helyzetben is történhettek visszaélések és túlkapások. Ezen kívül állami teherként sújtotta a parasztokat a háborús időkben kivetett rendkívüli pénz, és természetbeli járadék. Ide tartozik például a porták száma szerint kivetett dicális adó is.

Nem kétséges tehát, hogy maga a jobbágyság megterhelőnek érezte a helyzetét, hiszen sokféle, sokféle kötelezettséggel tartozott, talán ezért is beszélhetünk arról, hogy a XVIII. század folyamán a helyzetük fokozatosan romlott, és később ezt a bécsi udvar is felismerte, hiszen több kutató által vallott tény, hogy azért született meg a központi úrbérrendezés, hogy védjék az adóalapként szolgáló parasztságot.

Ezek után röviden szeretném áttekinteni, hogy melyek voltak azok a földtípusok, amelyek után a már előbb említett szolgáltatásokkal tartoztak a jobbágyok.

¹¹ Wellman I.: 10.p.

A jobbágytelek két részből állt. Egy belső telekből, ami a házat és házhelyet, valamint egy háztáji kertet foglalt magába. Ehhez kapcsolódott még az ún. külső telek, ami állt a rétből, legelőből és a szántóból.

Itt először is az úrbéri föld fogalmát szeretném tisztázni. Varga János véleménye szerint:” Úrbéres az a föl, amely a Mária Terézia 1767. évi úrbéri rendeletére készült ill. a tényleges rendezések során kijavított urbáriumokban a jobbágyok nevéen szerepel, vagy amelyet a parasztok úrbérpótló örökös szerződések mellett birtokolnak.”¹²Tehát a jobbágy úrbéres földön gazdálkodik. A föld tényleges tulajdonosa a földesúr, a jobbágy csupán járadékok fejében használatra kapja a földet Az úrbéres jellegű földek első csoportját a *telki földek* alkotják, ez a tényleg a adóalapot képező jobbágyi föld, elvitathatatlan használati joggal bír fölötte a paraszt. A másik típus az ún. *remanencia* földek, vagyis a *maradványföldek*. Az úrbérrendezés nagy hátránya, hogy ezekről nem hozott pontos rendelkezést, ezek a maradványföldek, az úrbérrendezéskor készült földmérések hibáiból fennmaradt területeket jelentik, tehát a vizsgált korszakomat már nem érintik. Viszont ide sorolhatók a zsellérek által birtokolt, de az urbáriumba be nem került földterületek is.

A harmadik csoportot a *pusztatelkek* alkotják. Ez a kutatott községek közül mindössze egyet érint, a másik kettőben a vallomások szerint nem volt pusztatelek. A pusztatelek ugyanúgy állami adó alá eső telkiföld volt, ami vagy műveletlenül állt, vagy azt tulajdonosa nem úrbéri feltételek mellett művelte. A külső és belső telket is egyaránt magába foglalja, az adóalap védelmében a cél az ilyen pusztán hagyott telkek újra betelepítése volt.¹³

A következő csoportot a *haszonföldek* alkotják, a kérdőpontok felvételekor ezek létét nem titkolták. Ekkor az ország jobbágytelepüléseinek 70-80 százalékában voltak ilyen területek, amelyek állandó jelleggel paraszti használatban álltak Ilyen volt pl. a belső telken kívüli kender, vagy zöldségeskert. A későbbiekben láthatjuk, hogy ez mindhárom általam vizsgált falura jellemző volt. Az úrbéri kötelezettség ezen földekre is ugyanúgy vonatkozott.¹⁴

Ami a kutatási témámat érintő úrbéres föld volt röviden bemutattam. Van azonban még más típusú föld is, ami a jobbágyság használatában lehetett, és szintén jellemző az általam vizsgált falvak valamelyikére.

¹² Varga János: A jobbágyi földbirtoklás típusai és problémái 7.p.

¹³ Uő.: 32.p.

¹⁴ Uő.: 35.p.

Ezeknek az első csoportja a *szorgalmi*, vagy *indusztriális* földek. A földesurak ezen típusú földeket, a jobbágyok használatából bármikor kiemelhették, és saját tetszésüknek megfelelően hasznosíthatták, de csak akkor ha először eleget tettek bizonyos törvényben előírt feltételeknek, hiszen ezek nem úrbéri, hanem allodiális földek voltak.

Az első kiemelkedően és országszerte általánosan fontos ilyen terület az *irtásföld* volt, amit a jobbágy különféle technikákkal (pl. égetés, szikkasztás, erdő kivágás) tettek termővé. Néhány évig, nem terhelte munkajáradék, általában az itt termelt termények 1/7-1/10 része volt a terményjáradék, allodiális területként elvileg mentes volt az állami adók, és az egyházi dézsma alól is. Nagy előnyük volt, hogy szabadon adhatók, és vehetők voltak. Irtása teljes jobbágyinak és zsellérnek egyaránt lehetett. A kérdőpontok felvételekor, mind a jobbágyság, mind a földesúr érdekei a titkolásuk mellett szóltak.¹⁵

A következő típus a *szőlőhegy*, amit szintén ide sorolhatunk. Bár saját szőlőről nem szól egyik vizsgált kérdőpont sem, de arról igen, hogy a három község jobbágysai gyakran vállaltak bér munkát a Hegyaljai szőlőkben, a szőlő után általában külön robotkötelezettség már nem terhelte a jobbágyot.

A következő csoport amiről mindenképpen említést kell tennünk azok a, *közös haszonvételű földek*.

A telki állományba, be nem sorolt vagy csak pótlásként besorolt legelő, erdő, és nádas, ezeket általában nem hasították ki az egyes telkek után, hanem a jobbágyok egymással is és a földesúrral is közösen használták. Annak ellenére, hogy a korabeli leírások hazánkat rétekben szegény országgként írják, le az általam tanulmányozott három településből kettő, bevallottan rétbőségben volt, egy viszont valóban legelőhiányban szenvedett. A közös közlegelők általában a gyengébb minőségűek közül kerültek ki. Az ilyen legelőt sem szántással sem semmilyen más módon csonkítani nem lehetett. Az erdő és nádas vegyesen jellemző az általam vizsgált helységekre, Gagybátorra az erdő volt a jellemző, míg Ináncson és Ongán fahiánnyal küzdöttek, de a nádnak viszont bővében voltak. Az erdő esetén meg kell említenem, hogy kutatási területemet az ún. allodiális erdő érinti, amelyben a földesúr szabta meg, hogy miként lehet használni. A másik két községben a patakok adta gyakori áradások következtében volt jellemző inkább a nádas, és a sík területen való fekvés miatt, nem az erdő.

¹⁵ Uő.: 39.p.

Magyarország paraszti gazdaságainak jellemzői a XVIII. században

Itt elsősorban a paraszti gazdálkodás formáival foglalkoznék, mivel dolgozatom témája ehhez a réteghez köthető, így a földesúri gazdálkodásformákra, jelen keretek között nem térek ki.

A szatmári békeszerződés megkötése után az ország termelőerői határozott fejlődést mutattak, de ez elsősorban csak a népességszám növekedésére vonatkozik, és így a munkaerőre, mivel a munkaeszközök minőségi fejlődése nem mutat jelentős változást, a paraszti gazdálkodásban még mindig túlsúlyban vannak a tradicionális több generációs eszközök.

A termelési tapasztalatok terén is a mezőgazdaság fejlődése figyelhető meg, hiszen változik a nyomásos rendszer és az extenzív művelést igénylő növények térhódítása figyelhető meg, tehát a termelőerők fejlődése minőségi és mennyiségi is egyaránt.²⁰

A Habsburgok sokáig a szakirodalomban csak „gyarmatosításnak” nevezett gazdaságpolitikája, hazánk földrajzi adottságai miatt elsősorban a mezőgazdaság fejlődésének kedvezett. Az ország lakosságának kb. 9/10 része paraszti sorba tartozott, a minőségi fejlődés tehát egyben a paraszti munka eredménye.

Először szeretném a földművelést, és annak bizonyos ágait vizsgálat alá venni a paraszti gazdaságokban.

A kétnyomásos gazdálkodás már a töröktől visszafoglalt középső részeken is erőteljesen visszaszorult, és szinte minden területen átvette helyét a háromnyomásos gazdálkodás, ahogyan az általam vizsgált falvakban is. A faluközösségekben régóta fennálló szántóföld és kaszáló újraosztást is nagyrészt sikerült megszüntetni.²¹ Mindezek ellenére a hagyományos jegyek még mindig erősen behatárolták a falusi gazdálkodás kereteit. Ilyen volt például a természet erőire való hagyatkozás, ami gyakran babonás hiedelmekkel is párosult. A parasztok célja az adóösszeg megteremtése mellett, az önellátáshoz elég termények megtermelése volt. A cél a kenyérnek való gabona és kása, a megfelelő mennyiségű háziállat tartása a hús, és zsírszükséglet valamint a tej, és tejtermékek szükségletének a fedezésére, a ruhára való len és kender, valamint az épületre való fa megszerzése és tartása volt. Az országban a táji jellegű eltérések egyik iránya észak és

²⁰ Wellman I.: 5.p.

²¹ Ember Gy.-Heckenast G.: 931p.

nyugat, valamint az ország középső és déli vidékei között lelhető fel.²² Északon és nyugaton az volt a jellemző, hogy a jobbágy általában egymástól távol levő, szétszórt parcellákon kellett, hogy két-, vagy háromnyomásos művelési formát alkalmazzon és e mellett alkalmazkodjon a közös tarló és ugarlegeltetéshez. De ezeken a területeken legalább már bizonyos tekintetben sajátjának érezhette a földet, hiszen itt már teljes mértékben visszaszorult az újraosztás, és így nem változott meg az általa művelt föld meghatározott időközönként. Ez egyfajta stabilitást és kiszámíthatóságot is jelentett a számra, hiszen nem kellett azért aggódnia, hogy esetleg silányabb minőségű földet kap. A szántóföldek művelésének három leggyakrabban előforduló módjairól, és magának a földművelés munkafolyamatainak a mikéntjéről is szeretnék pár szót ejteni.

Ami a kutatásomat érinti, az a két-, illetve háromnyomásos rendszer. A kétnyomásos rendszerben az őszi, illetve a tavaszi gabona egymás mellett egy nyomásban foglal helyet, míg a másik teljes egészében az ugar, így a szántóföld fele nyújtott ugarlegelőt a jószágoknak, a század elején még ezt a mintát követő falvak száma volt a magasabb, de a század végére ez megváltozott, akkor a háromnyomásos rendszer hódított teret szinte mindenhol, így az általam vizsgált három helységben is. A háromnyomásos rendszerben a szántót már 3 részre osztották, és így mindegyik kultúrának egyforma nagyságú terület jutott.

A földművelés hatékonyságát, és a termésátlagokat nagyban rontotta, hogy az úgynevezett mélyszántást ekkor még nagyon kevés helyen alkalmazták, az általános inkább a 3-4cm mély felületes szántás volt.²³ Ezen kívül a talajerő visszapótlásra is csak igen kevés helyen fordítottak figyelmet, és ott sem túl gyakran, vagy rendszeresen. A paraszti vallomások alapján Ináncson csak minden 9. évben, Gagybátorban pedig nyomástól függően minden 3. vagy 6. évben trágyázták csak, míg Ongán nem is folytattak talajerő visszapótlást.

Az időjáráshoz és az évszakokhoz való alkalmazkodás jellemezte a munkafolyamatokat. Ősszel, vagy kora tavasszal szántottak, ezt követte szintén e két időpontban a vetés, és a boronálás. Nyáron következett a rét kaszálása, az aratás, és a növények betakarítása, kora ősszel a nyomtatás, vagy csépelés, majd a gabona elvermelése, mert még ebben az időben is ez volt a legelterjedtebb tárolási mód, ami persze elég sok terményveszteséggel járt a penészedés és a rágcsálók miatt. Ezek a munkafolyamatok határozták meg tehát a parasztság életvitelének a rendjét, ehhez igazította az életmenetét és életvitelét a kor mezőgazdasági munkássága.

²² Wellman I.: A magyar mezőgazdaság a XVIII. században 129.p.

²³ Wellman I.: A magyar mezőgazdaság története a XVIII. században 145.p.

A munka minőség tovább ronthatta a kapkodás és a felületesség, valamint a tökéletlen és elmaradott termelőeszközök használata is. Ekkor a paraszti eszközök nagy többsége még házilag készült leggyakrabban fából. A szántóföldek leggyakoribb terméke a paraszti gazdaságokban az ún. kétszeres volt, vagyis a búza és a rozs keveréke, ez volt a legelterjedtebb kenyérgabona. A hagyományos mezőgazdaságnak ezen formájában a szántóföld leginkább a gabonának volt fenntartva. A háztáji kerteket leszámítva ritka jelenség volt, hogy valahol nagyobb keretek között foglalkozzanak kertműveléssel, Ináncson mégis találtam rá utalást, hogy a falu határán kívül is nagyobb káposztáskerttel rendelkeztek, ugyanez, bár nem olyan egyértelműen Gagybátorban is kimutatható.²⁴ Országos átlagban elmondható, hogy az ilyen külterületi kerteket kerítéssel védték, de erre az általam vizsgált forrásokban utalást nem találtam.

Fontos szerepet játszott a parasztság életében a szőlő is, már ahol a természeti körülmények lehetőséget adtak a termesztésére. A mezőgazdasági művelés legmagasabb foka volt ebben az időben a szőlőművelés. Ehhez kellett a legnagyobb szakértelem és alaposság. A paraszti szőlőbirtok általában irtásföldeken jött létre. Ugyanakkor az általam vizsgált települések lakói úgy kapcsolódnak ehhez a mezőgazdasági ágazathoz, hogy segédmunkát vállaltak a közeli híres Tokaji borvidék szőlőiben.

A mezőgazdaság másik ágazata az állattenyésztés a XVIII. század második felében is még extenzív keretek között zajlott. Ez a legelőgazdálkodásra épült, a takarmányozás még nem volt jellemző rá. Legeltettek a réten, legelőn, de még az ugaron is. Ennél az ágazatnál az aszályos nyarak sem jelentettek problémát, hiszen a rétek nagy többsége patak, vagy folyó mellett feküdt- ahogy az általam vizsgált településeken is-. A legeltetés, ha az áradás nem szólt közbe olvadáستól, akár májusig is eltarthatott, így az első kaszálásra júniusban kerülhetett sor.²⁵ A sarjúkaszálás lehetősége a nyártól függött, ez a három településen általában lehetséges volt, bár áradásokról mindenhol beszámoltak.

A baromfitartás általánosságához nem férhet kétség, hiszen a földesúrnak adandó konyhai járadék nagy részét- tojás, csirke, kappan-is ez képezte. Ezen kívül a róluk való gondoskodás és a tartásuk sem jelentett különösebb gondot a jobbágyoknak.

A sertéstartás a jobbágyi háztartásokban országosan általánosnak mondható, hiszen a hús és zsírszükségletet egyaránt fedezte, táplálása nem függött a legelőtől. Kutatásom témájához kapcsolható, hogy az ország ÉK-i felvidékén, a hegységekben és a dombságok területén ahol a tölgyfa jellemzően jelen volt még nagyobb a sertéstartás jelentősége a

²⁴ B.-A.-Z. MLt.:VII-1./C XV.23/a 13 és 19

²⁵ Wellmann Imre: Agrártörténeti tanulmányok 6. 139.p.

makkoltatás lehetőségei miatt (itt Gyagybátorra utalnék, ahol a forrásban ezt szóvá is teszik).

Jelentőségét tekintve, országos szinten mégis a szarvasmarhatartás állt az első helyen az állattenyésztési ágak közül. Ennek több szempontból is jelentősége volt. Először is mint igaerőt tartották a szarvasmarhát, másodsor a húsáért, végül de nem utolsó sorban a tejtermékek miatt. A hazahajtott tehén elé, nyáron semmilyen takarmányt nem vetettek, csupán a legeltetésen alapuló extenzív tartás volt a jellemző, míg télen is nagyrészt csak szalmát, a széna általában az igásjószágnak volt kizárólag fenntartva. Az általam vizsgált települések közül Ináncson és Ongán nem ütközött akadályokba a szarvasmarhatartás, Gyagybátorban viszont a források tanulsága szerint éppen ez az ágazat volt az, ami a mezőgazdasági adottságok miatt háttérbe szorult.

A lótartásról az általam vizsgált források egyike sem tanúskodik, de általánosságban elmondható, hogy a korszakban egyre inkább terjedt a paraszti háztartásokban is, mégpedig a közlekedés és a szállítás könnyítése miatt. Ha a parasztember lovat tartott, azt általában fuvarozásra, nyomtatásra, vagy malom meghajtására tette.²⁶

Mint azt már az előzőekben említettem a lényegi kapcsolat sajnos ebben az időben még hiányzott a két mezőgazdasági ágazat között. Bár a növénytermesztés terményei szolgáltatott táplálékot az állatoknak, de inkább csak extenzív formában. Visszafelé pedig a talajerő visszapótlás nem működött a folyamatos és rendszeres trágyázás által, hiszen a legtöbb esetben szervezett formáról nem beszélhetünk, csupán a kihajtott állatok véletlenül elejtett ürüléke jelentette a trágyázást. Bár itt is meg kell jegyeznem, hogy az általam vizsgált falvakból ez alól Ináncs és Gyagybátor kivételt képez.

A paraszti háztartás számára, az ún. rostonövények is kiemelkedő jelentőséggel bírtak, főleg az öltözködésben betöltött szerepük miatt. A kenderföldek általában a háztáji kertek alatt helyezkedtek el, jó talajt elegendő vizet, és jó megmunkálást igényeltek. A len-és ez is fontos tényező-főleg az ország északi vidékein volt elterjedt.

A hagyományos paraszti gazdálkodásról beszélve meg kell említeni a kiegészítő tevékenységeket is. Ezek a hagyományos eredetű gyűjtögetés és a zsákmányolás. Ugyanis a folyó, a patak, a láp, vagy az erdő nem csak építőanyagot (fa, nád) szolgáltatott, hanem lehetőséget is az ilyen területeken élő állatok elejtésére halászat, vagy vadászat útján, de erre a vizsgált forrásaim a három falu kapcsán nem utaltak.

²⁶ Uő.: 142.p.

Elmondható tehát, hogy az országos paraszti gazdaságok viszonyai jellemzik a vizsgált településeket is, itt-ott kisebb eltérésekkel, de kirívó hátrányok vagy előnyök nem mutathatóak ki a források alapján, talán csak a gagybátori szarvasmarhatartás hátrányos helyzetét emelném ki. Itt valószínűnek tartom, bár a forrás nem ejt róla szót, hogy a szállítást és a fuvarozást is inkább lóval végezték.

A jobbágyság története a XVIII. században

Ebben a részben a jobbágyság helyzetére szeretnék rávilágítani közvetlenül az úrbérrendezést megelőző időszakban, hiszen véleményem szerint közvetlenül ezek az események és politikai, valamint gazdasági döntések vezettek a központi úrbérrendezés létrejöttéhez. A kor uralkodóinak a korszak új szellemében, a felvilágosult abszolútizmus jegyében telt uralkodása nagyban elősegítette az események előrehaladását. Az 1715 és 1720. évi adóösszeírások adatainak segítségével III. Károly felismerte, hogy a török által elpusztított országban a gazdaság csak úgy állhat teljesen helyre, ha a népességszám növekedés mellett telepítésekkel is segíti. Ekkor indult meg a külföldi, főleg német parasztok célzott betelepítése, valamint az országban az észak-dél irányú belső migráció. Bár az 1715-ös törvényekben a jobbágyság helyzetének a javításáról még szó sincs. Az 1722-23-i évi törvénykönyv is csak egy rövid utalást tesz erre a társadalmi rétegre, melynek értelmében a földesúri túlkapások ellenei védelmüket a vármegyékre bízta, persze mint utóbb kiderült csak jelképesen és sikertelenül. Acsády Ignác véleménye szerint az úrbéres viszonyok országos szintű rendezésére az első kezdeményezések az 1728-29-i országgyűlésen történtek, de kudarcba is fulladtak. A vita állítólag azon robbant ki, hogy a jobbágy személye, vagy a jobbágy birtoka képezze-e az adóalapot.⁴⁵ Ennek következtében inkább kedvezőtlen döntések születtek a jobbágysággal kapcsolatban ezen az országgyűlésen, felújították például az 1504-es vadászati és halászati tilalomról szóló törvényt, valamint a peres ügyekben történő jobbágyi tanúzásról törvénykeztek ekkor. A kötelező katonáskodás bevezetése 1715-ben szintén inkább nehézséget okozott, és a szabad költözés biztosításának a kérdése is a vármegyék döntési hatáskörében maradt. A jobbágyvédelmet tehát III. Károly eleinte nem igazán számította a legfontosabb uralkodói kötelelességei közé. Az elégedetlenkedő parasztok 1735-ös békési felkelése változtatta meg nagyban a véleményét. Szlavónia számára 1737. május 22-én tartományi urbáriumot bocsátott ki. Ezzel ki is merültek az uralkodása alatt a jobbágysággal kapcsolatban hozott intézkedések.

A korszak másik kiemelkedő uralkodója, aki az általam kutatott úrbérrendezést végrehajtotta Mária Terézia volt. Az úrbérrendezés konkrét lefolyásának ismertetése előtt szeretném nagy vonalakban áttekinteni az uralkodása alatti legfontosabb eseményeket, amelyek a jobbágyság életéhez köthetőek. A jobbágyvédelemmel kapcsolatos összes

⁴⁵ Acsády Ignác: A magyar jobbágyság története 351.p.

intézkedéséről elmondható, hogy a rendek beleegyezése nélkül, rendeleti úton valósultak meg. Egyes vélemények szerint azt vallotta, hogy „aki csizmában született, az ne vágyjon cipőt hordani” és ebben a szellemben készítette ez irányú rendeleteit is.⁴⁶ A vallásosságon és az emberszereteten kívül-amit szinte mindig kihangsúlyoznak - persze elsősorban az állami adók védelmének a célja vezette ezeknek a döntéseinek a meghozatalában. Nem radikális, és a társadalmi rendet alapjaiban megváltoztató reformokra készült, csupán a jobbágy-földesúri viszony lehető legkevesebb konfliktust okozó javítására törekedett. Sajnos a nemesség talán saját előjogait és adómentességét féltve nem volt hajlandó együttműködni a királynővel a reformok születésében. 1751-ben az országgyűlésen a királynő ugyanis olyan adóemelést kért a nemesektől, amik a jobbágyságot tovább nem terhelik. 1752-ben a királynő újfent arra kérte a vármegyéket, hogy fokozattan vegyék védelmükbe a jobbágyságot, de ez az intézkedés is sikertelen volt. 1756-ban a szlavón vármegyék részére urbáriumot bocsátott ki. Az 1760-as évek elején már megjelentek a röpiratok, amelyek a jobbágyság sorsának javítására hívták fel a figyelmet (pl. Kollár Ádám munkája). Az 1764-65-ös országgyűlésen már valóban heves viták zajlottak az országos szintű úrbérrendezés lehetőségeiről, de a nemesi ellenállás nem hagyott alább, így az országgyűlés, anélkül oszlott fel, hogy döntést hozott volna bármilyen kérdésben is. Ezek után döntött úgy, hogy egyedül, a rendek támogatása nélkül lép a jobbágyság kérdésében, mert világossá vált, hogy véleménykülönbségek nem fognak változtatni. Ezekben az időkben már a jobbágyi elégedetlenség is súlyosabb méreteket öltött és, komolyabb formában is nyilvánult meg mint korábban. Folyamatosan érkeztek az uralkodóhoz a parasztok panaszos hangvétellű levelei, amelyek a folyamatos és fokozott földesúri túlkapásokról számoltak be.. 1753-ban Hódmezővásárhelyen bontakozott ki paraszti mozgalom, majd 1755-ben a Dráván túl is.⁴⁷ Az előbbi még csak fellángolásnak tekinthető, az utóbbi azonban már véres és komoly következményekkel járt, hiszen a megtorlás minden esetben börtön, vagy súlyosabb esetben halál volt.

Mária Terézia ezen események hatására dönthetett úgy, hogy most már mindenképpen szükséges véghezvinni az úrbérrendezést, és javítani a közhangulaton, valamint az ország állapotán.

⁴⁶ Uő.: 371.p.

⁴⁷ Acsády I.: 382.p.

Mária Terézia úrbérrendezése

Az előzőekben már többször említettem, hogy a társadalom legnagyobb rétegét alkotó parasztság viselte az állami adóterhek legnagyobb részét, az ő járadékaik segítségével élt a nemesség. Ezek a terhek a század folyamán folyamatosan növekedtek, és ezekből is egyre inkább a földesuraik részesedtek nagyobb részben az államhatalom ellenében. Az Államtanács, már 1761-től foglalkozott azzal, hogy hogyan vehetne ki nagyobb részt hazánk a birodalom terheiből. E mellett az állami adók 1761-1765 között közel 60%-al növekedtek.⁴⁸ Egyes vélemények szerint Kaunitz kancellár és Boiré államtanácsos érdeme az, hogy felismerték, az adóalap védelmében normalizálni kell a viszonyt a földesúr és jobbágysági között. A kérdés már csak az volt, hogy mindezt milyen módon és eszközökkel teheti meg az udvar, hiszen a magyar törvények erre nem adtak semmiféle lehetőséget. Mária Terézia mégis összehívta az 1764. évi országgyűlést, melyen személyes célja az volt, hogy elkezdődhessen a jobbágyság kérdése megoldása, a rendek azonban ez elől mereven elzárkóztak. A sikertelen országgyűlés bezárása után elkezdődött hazánkban az abszolutista fordulat, nem hívtak össze újabb diétát negyed századon keresztül, és a nádori szék betöltése is üresen maradt.

Ennek következtében Mária Terézia 1765. március 20-án titkos utasítást adott Festetics Pál udvari és kancelláriai tanácsosnak, hogy dolgozzon ki egy tervezetet, a magyarországi jobbágysági viszonyok megoldására. Az uralkodó maga a későbbiekben vallásos alapon indokolta a jobbágyság ügyének a felkarolását: „Valóban lelkiismeretem furdal, ha látom, hogyan bánnak el szegény emberekkel, nem akarok elkárhozni egy pár mágnás és nemes miatt. Sok hónapon át iparkodtam, hogy elveimet egyeztessem az ország alaptörvényeivel, de munkám kárba veszett, és az árát a szegények fizetik meg. Nem akarok mást mint a közjót, melyet nem szabad, hogy magánérdek gátoljon”⁴⁹ A valóságban azonban sokkal inkább, az lehetett a beavatkozás oka, hogy az államnak saját érdekében (adók) kellett beavatkoznia ebbe a viszonyba. Erre az okra vonatkozik a szintén az uralkodónőnek tulajdonított mondat miszerint: „Etetni kell a juhot, ha nyírni és fejni akarjuk” A Habsburgok esetében nem ez volt az első ilyen irányú intézkedés, mert az örökös tartományok nagy részében ezt már korábban megtették. Mint már korábban is említettem, nem radikális mindent felforgató reformokra készült, nem akarta eltörölni a jobbágyság intézményét, sem pedig telkének szabad tulajdonosává tenni őket, nem akarta felforgatni a

⁴⁸ Barta János: A kétfejű sas árnyékában 175.p.

⁴⁹ Uő.: 174.p.

feudális társadalmi rendet, csupán az állapotok megreformálása volt a célja. És mint láttuk ezt a munkáját a rendek nélkül kellett elindítania. Festetich Pál utasításával egy időben, hogy személyesen is ismerkedhessen a jobbágyság viszonyaival trónja előtt fogadta a panaszokkal érkező jobbági küldöttségeket. Ezek a gesztusok a jobbágyság felé erősítették önérzetüket, és bizalmat ébresztettek bennük a királynő iránt. Ezen mozzanatok hatására a Nyugat –Dunántúlon, ahol a majorsági gazdálkodási forma megjelenése és térhódítása különösen nagy gondot okozott, mozgalom bontakozott ki a földesúri szolgáltatások megtagadására. Ekkor még pusztán beszédekkel sikerült megfékezni a néhány faluban mozgolódó parasztokat, de 1766-ban a megmozdulás már szinte az egész Dunántúlra kiterjedt., ami már katona fellépést is követelt.

Mindezek közben megszületett Festetich Pál javaslata, ami nem tűnt túl nagyléptékűnek, hiszen csak a legsúlyosabb problémák orvoslására helyezte a hangsúlyt. Boiré szerint ekkor vált világossá, hogy a jobbágycsődés megoldását még a legalsóbb szinten sem lehet a nemesség kezébe adni. Balassa Ferenc helytartótanácsi tag javasolta, hogy minden vármegyébe királyi biztosokat küldjenek ki, hogy azok végezzék el a rendezést megelőző felmérési munkálatokat. Ennek ellenére 1766.májusában Pozsonyban tartott tanácskozáson a megyei szintű intézkedés lehetőségeit vitatták, a helyi úrbéri szerződések megkötése pedig, nagyon lassúnak bizonyult.⁵⁰ Ilyen előzmények után adták ki 1767. január 23-án az országos érvényű úrbéri rendeletet.

Az úrbérrendezés lefolytatása:

Az általános elvek helyi megvalósításának lehetőségeit alapos felméréseknek kellett megelőznie. El kellett határolni a telki állományt a majorsági földektől, majd besorolni a jobbágyot a megfelelő kategóriába. A jobbágytelek tényleges kiterjedésének a megállapítására a királynő a helytartótanács felügyelete alatt működő királyi biztosokat bízott meg, akik a segédszemélyzetükkel bejárták az egész részükre kijelölt vármegyét, és ott minden egyes faluban felvették az utasításnak megfelelően az ún. kilenc kérdőpontra adott paraszti válaszokat. Kihallgatták a falu bíróját, az esküdteket, és néhány értelmesebb helyi parasztot a fennálló feudális viszonyokra nézve.⁵¹ A biztosok az egész falu jelenlétében vették fel az adatokat, a válaszokba a földesúr nem szólhatott bele. A biztosok név szerint összeírták a falu jobbágyait, földjeiket, rétjeiket és a talaj minőségét is. Lényeges volt az is, hogy a teljes eljárás a falu lakosságának anyanyelvén folyt. A rendezés sikere nagyban múlt a végrehajtás hatékonyságától, mivel az uralkodó csupán két hónapos

⁵⁰ Barta János: 178.p.

⁵¹ Acsády I.: 388.p.

határidőt adott a megyéknek az intézkedés végrehajtására. De ennek a betartása a már előzőekben ismertetett tiltakozások és ellenállások miatt egyértelműen betarthatatlan volt. A nemesség továbbra is törvénytelennek tartotta a beavatkozást, a szerintük magánjoginak ítélt viszonyba, azt pedig különösen nehezményezte, hogy a döntést az országgyűlés kikerülésével hozták meg. Egyes feltételezések szerint a birtokosoknak sikerült aggodalmat kelteni az ország néhány pontján a parasztokban, akik az esetleges növekvő adók miatti félelmükben nem valós adatokat mondtak be, vagy nem is akarták engedni telkük felmérését.⁵² A felmérések elvégzése szinte csak a Nyugat- Dunántúlon készült el azonnal, országosan azonban 1770-1775 között készültek el a dokumentumok.

Az előzetesen felvett adatokból, és a föld minőségének osztályozásából megállapították a későbbi telki állomány maximumát, aminek kitűzésénél a cél az volt, hogy a telek elegendő legyen a jobbágy megélhetésének a biztosítására, valamint adóalapnak.

Ezek alapján, aki legalább 1/8-ad telekkel rendelkezett azt a jobbágyok közé sorolták be míg, aki ennél kevesebbel azok a zsellér kategóriába kerülhettek. A telki állomány mind a külső, mind a belső telket magába foglalta. Itt szeretném megemlíteni, hogy a külső telekhez tartozó rét, esetében a forrásokban említett „kaszáló” vagy „embervágó” mennyiség alatt általában egy holdat kell érteni. A másik kültelki rész a szántó volt. A szőlő és a legelő kimaradtak az úrbéri táblázatokból.⁵³ A jobbágytelekhez tartozó külső részek nagyságát a következőképp állapították meg: a szánóterület nagysága a föld minőségétől függően 16-40 holdig terjedt (1 hold=1100-1300 négyszögöl). Míg a kaszáló nagysága, szintén minőségtől függően 6-22 kaszás nagyságú lehetett (800-1000 négyszögöl).⁵⁴

Az úrbéri rendezés azonban a jobbágyi réteg eddigi strukturális megoszlásán nem változtatott. Ugyanúgy megmaradt az egész-, és töredéktelkes gazdák rétege, de fennmaradt a szintén differenciálódott zsellérség is. A Mária Terézia- féle rendezés egyik nagy hátránya az is, hogy a tagosítás problémáját figyelmen kívül hagyta, vagyis egy-egy személy földjei egymástól szétszórta távol eső parcellákban helyezkedtek el.

Az urbárium a belső telek nagyságát egy holdban határozta meg, ez két pozsonyi mérőt jelentett (ennek a mértékegységnek szintén a kültelki szántó nagyságát nézve lesz jelentősége). Ez magába foglalta a jobbágy lakóházát, a gazdasági épületeket, a keret és az udvart. A szánó földet a talaj minőségének megfelelően 5 osztályba sorolták. Az 5. vagyis a

⁵² Barta J.: 180.p.

⁵³ Acsády I.: 389.p.

⁵⁴ Magyarország Története 10 kötetben 928.p.

legmagasabb osztályt csak nagyon kevés megyében érte el egy-két település. Az általam vizsgált vármegyében Abaújban, Acsády Ignác táblázata szerint a földek többsége mindössze 1-3. osztályba tartozott, és a rétek minősége is inkább jó vagy közepes volt.⁵⁵

Amellett, hogy a központi úrbérrendezés intézkedett a telki állomány pontos rögzítéséről, e mellett a telki állományhoz kötött szolgáltatásokat és kötelezettségeket is pontosan lefektette. Legyen szó akár a pénzbeli, vagy a terménybeli, vagy a munkaszolgáltatásról. A szolgáltatások is országosan egységessé váltak, és ezt a későbbiekben senki sem módosíthatta, nem emelhetette, és nem is csökkenthette. A maximumot az egész telkes jobbágy szolgáltatásai jelentették, amik ezek voltak: Egy forint cenzus fizetése két részletben, akinek háza nincs az cenzust nem fizet. Ezen kívül az urának tartozik adni évente 2 tyúkot, 2 kappant 12 tojást, 1 ice vaját(de ezt csak akkor ha tehene és legelője van).⁵⁶Mint látni fogjuk ez az általam vizsgált községek közül Gagybátorban valóban nehézségekbe ütközött, így ez alól mentesítve voltak. 30 egész telkes jobbágy tartozott 1 borjút, vagy helyette 1 forint 30 krajcárt adni, ahol nincs 30 jobbágy ott ezt mindenki 3 krajcárral váltja ki. Ha minden éves terményszolgáltatását meg akarja váltani 53 krajcárt kellett fizetnie. Az urbárium a robotra nézve a következőket mondja ki: A jobbágy tartozik napkeltétől napnyugtáig hetenként robotolni szekérrel, vagy ekével, vagy 4 igás marhával, de egy napi igás robot, két napi kézi robotra váltható át. Ha egy jobbágy egy héten ennél többet dolgozik azt neki későbbre be kell számítani. Tehát az igás robot egy évben nem lehet több 52 napnál, míg a gyalog robot 104 napnál. A házas zsellér évi tartozása 18 nap kézi robot, míg a házatlan zselléré 12 nap kézi robot.⁵⁷

Emellett a két kiemelkedő fontosságú intézkedés mellett, az urbárium az úrbéres viszony sok egyéb apró mozzanatára is kitér. Ilyen például az italmérés és a malomjog, valamint a makkoltatás, és a faizás joga is. A jobbágy tulajdonjoga ezután is csak az ingóságaira, és esetleges befektetéseire vonatkozott, melyeket csere, vétel, vagy zálog címen szerzett, de ezeket is csak a földesúr beleegyezésével értékesíthette. Hathatósabban biztosította a szabad költözés jogát, valamint az úriszék működését is szabályozta, a bírót ezután mindig a faluközösség választotta, igaz a földesúr jelöltjei közül. A jegyző és az esküdtek választásába a földesúr ezután nem szólhatott bele. Pozitívumként értékelhető, hogy megszüntetett egy sor olyan tartozást, ami tisztán az önkényen nyugodott, pl. a jobbágy halála után szedett hagyatéki illetéket, a gabonáját ezután már nem csak az uraság

⁵⁵ Uő.: 390.p.

⁵⁶ Magyarország Története 10 kötetben 4/2.: 928.p.

⁵⁷ Acsády I.:392.p.

malmában örölhette stb. ezután a jobbágyok földjeit csak úgy cserélhette ki a földesúr, ha érte ugyanolyan minőségű és nagyságú földet adott.. Súlyos hiányossága azonban a rendezésnek az, hogy az önkéntes örökváltság kérdésében újfent nem született semmiféle határozat.

Nem hagyható ki a rendelet lépései közül az sem, hogy a töredéktelkesek természetesen teleknagyságuknak megfelelő arányban viselték a kötelező terheket. A földesurak pedig megkapták azokat a kihalás vagy szökés miatt elnéptelenedett paraszti telkeket, amelyek újranépesítéséről viszont kötelesek voltak mihamarabb gondoskodni.

Fontos az is, hogy az előbb felsorolt intézkedéseket írásban rögzítették, mégpedig az adott településen élők anyanyelvén.

Összefoglalva tehát három dolgot említhetünk meg, ami kiváltotta az úrbérrendezés központi intézését. Az első az adóalany védelme, ami kiemelkedően fontos volt a bécsi udvar számára, a másik az elégedetlenkedő parasztok egyre fenyegetőbb megmozdulásai, a harmadik, pedig a felvilágosult abszolutizmus jobbágyvédő politikája.

A következménye pedig az, hogy ez az úrbérrendezés közel három generáción át, alkotta a jobbágy és földesúri viszonyok szabályozásának az alapját, következményének tekinthető, az 1848-as jobbágyfelszabadítás, majd, az azt követő tagosítási perek sokasága. Hatása tehát messzemenő volt mind politikailag, mind társadalmilag és gazdaságilag is.

Az úrbérrendezés forrásai, a kilenc kérdőpontos vallomások

A központi úrbérrendezés legismertebb és leginkább kutatott forrásának tekinthetjük a *nyomtatott úrbáriumot*. Ezeket központilag már megyére készen nyomtatott állapotban kiküldték az adott vármegyébe, és ott már csak az adott községre vonatkozó üresen hagyott helyeket kellett kitölteniük helyileg az adatok felvételekor. Ezek főleg a telek nagyságára, a hozzá tartozó szántó, és legelő mennyiségére vonatkoztak, valamint arra, hogy az évnek melyik szakaszában illeti meg a jobbágyságot a kosmároltatás joga. Szintén itt találhatóak a robotra vonatkozó adatok, vagyis hogy melyik községben mennyi robotszolgáltatással tartoztak a parasztok. Ide jegyezték fel, hogy a robot helyszínére, valamint a visszafelé vezető út is beszámít-e a robot időtartamába.⁷¹ Itt jelezték azt, hogy a jobbágy tartozik-e kilenced adási kötelezettséggel, és ha igen akkor ezt miként teszi. A nyomtatott úrbáriumhoz csatolták az *úrbéri tabellákat*, amelyek a helységekre vonatkozó adatokat táblázatos formában közölték összefoglalva.

Feltüntették az adott helység földesurának, vagy földesurainak a nevét, jobbágyaik számát és jogállását, és nevét, belső és külső telkeiknek nagyságát. A belső telket pozsonyi mérőben, a szántót holdban, a rétet kaszásban, vagy embervágóban határozták meg. A mértékegységet illető magyarázatokra már az előző fejezetben kitértem. Az ide kapcsolódó források egy másik csoportja a *vármegyei tisztségviselők által készített beszámolók* is. Ezt az úrbéri tabellához csatolták. Ebben az szerepel, hogy hány egész-, illetve töredékelket állapítottak meg. Történt-e telek kiegészítés, vállaltak-e jobbágyok, vagy zsellérek újabb telkeket. Vannak-e pusztatelkek, vagy maradványföldek a községben, vannak-e irtásföldek, vagy elzálogosított területek. Az úrbérrendezés végeztével szintén készítettek tabellákat, amiket ha összehasonlítunk a felvétel előttiekkel, jól kiolvashatóak a különbségek. Az elkészült teljes dokumentumokat a megbízottak az aláírásukkal, és pecséttel hitelesítették, csak ezután került kihirdetésre. Az úrbárium egy-egy példánya ezután a falu tisztségviselőihez, a földesúrhoz, egy pedig a helytartótanácsához került. Minden bizonnyal ezért maradhatott fenn ilyen nagy számban, és éppen ezért gazdag forrásanyagot nyújt. Az uralkodói rendelet értelmében a rendezést minden olyan faluban végre kellett hajtani, ahol úrbéres földdel rendelkező parasztok éltek.

Minden összeírásba kerülhetnek természetesen hibák, így az úrbérrendezéssel kapcsolatosakba is, de forrásértékük ennek ellenére nagyon nagy, különösen a parasztság

⁷¹ Horváth Zita 13.p.

történetének a vizsgálata szempontjából, de mindenképpen fontos, hogy megfelelő kritikával kezeljük őket. Hiszen volt, ahol a jobbágyok érdeke bizonyos dolgok elhallgatását eredményezte, míg máshol esetleg túl sokat állítottak magukról, és életükről.

Az általam vizsgált, szintén az úrbérrendezéshez kapcsolódó forrástípus, amiről külön kiemelve és részletesebben is szeretnék szólni, az a *kilenc kérdőpontos paraszti vallomások* csoportja. Latin nevén *urbarialis investigatio*, vagy *fassio*. A statisztikai jellegű források csoportjába sorolható, gazdasági és jogi iratfajta is egyben. Forrásértékét növeli, hogy a többi irathoz hasonlóan az ország egész területén szinte egy időben vették fel minden községben. Ezen kívül nagy számban fennmaradtak, és többségében épségben. A parasztság életében először fordult elő, hogy egy őket érintő kérdéstről megkérdezték a véleményüket, hogy beleszólásuk volt valamibe ami őket érinti. Ezért nem valószínű, hogy olyan nagy ferdtések lennének jellemzőek a válaszokra, de a kritikai szemlélet ennek ellenére fontos, de mivel nem állhatott érdekükben hazudni, ezért információtartalma eléggé hitelesnek fogadható el. A kérdésekre a falu bírának, esküdtjeinek eskü alatt kellett felelniük, az esetleges hamis válaszok miatti következményekre előre figyelmeztették őket. A kérdések úgy lettek összeállítva, hogy az úrbéres viszonyok minden apró aspektusára utaljanak, és fényt derítsenek. A válaszadók országos átlagban, a múltira vonatkozó kérdésekre 20-30 év távlatában tudtak visszaemlékezni, és válaszolni. Ebből a forrásból képet kaphatunk a falvak örökös és szabad menetelű jobbágyainak az arányára, a zsellérség jelenlétére, valamint megtudhatjuk milyen különbségek voltak az egyes rétegek által adandó szolgáltatások között. Ha több községet is vizsgálunk, mint például dolgozatomban, akár egy egész régió gazdasági életére is vonhatunk le következtetéseket. A kérdések utáni aláírások vizsgálata, pedig kultúrtörténeti szempontból fontos. Gyakran figyelhető meg ugyanis, hogy írástudatlanok lévén, csupán egy X vonást helyeztek el a nevük mellé. Ha csak ebből a szemszögből vizsgálnánk a forrást, akkor arról kaphatnánk képet, hogy egy adott régióban a vizsgált korszakban milyen volt az írásbeliség elterjedtsége.⁷² Az általam vizsgált dokumentumok végén szereplő aláírások, majd mellette az X vonások is azt tanúsítják, hogy a paraszti analfabetizmus ebben a korszakban még igen jelentős volt ebben a régióban.

⁷² Tóth István György: 74.p.

Napjainkban a fent említett gazdag forrásanyagot, a helység elhelyezkedésétől függően az adott megye levéltáraiban, vagy az országos levéltár mikrofilmtárában találhatjuk meg. Így nem csak gazdag forrásanyaggal állunk szemben, hanem könnyen kutatható is.

A kilenc kérdőpontos paraszti vallomások összehasonlítása, Gagybátor, Ináncs és Onga községben

A vizsgált községek rövid történetére, és természeti, valamint földrajzi adottságaikra már kitértem az előzőekben. A kérdésekre való válaszok összehasonlításánál, és a következtetések levonásánál még sokszor találkozhatunk visszautalással ezekre a részekre. Előljáróban és nagy általánosságban annyit lehet elmondani a vizsgált forrásokról, hogy terjedelmileg nagyon eltérőek.

A legszükszavúbb, és a legáltalánosabb, és ebből kifolyólag talán a legködösítőbb válaszokat az ongai parasztok adták. A mellékelt alapján megállapítható, hogy mindössze három oldal terjedelmű a vallomásuk.

A sorban terjedelmileg a következő település Ináncs. Az itt élő jobbágyok válaszai már sokkal konkrétabbak és világosabbak, viszont nem részletezőek, és véleményem szerint nem is túlzóak, mint azt, ahogy Gagybátor esetében jó párszor éreztem. Formailag nagyon érdekesnek találtam, hogy az ináncsi kilenc kérdőpontos vallomásokhoz csatoltak egy levelet, amit a helyi és az Encsen lakó taksások írtak a falu földesurának, amiben régebbi taksás szerződésük meghosszabbítását kérik. Itt pontosan leírják, hogy egy egész telekkel bírók mennyi szolgáltatást vállalnak, és ugyanígy a töredéktelkesek és a zsellérek is, majd pedig a földesúr válaszát is itt találjuk. A levél elemzésére később térnék ki részletesen itt csak, mint formai érdekességet szerettem volna megemlíteni. Ezzel a dokumentummal együtt az ináncsi parasztok vallomása hat oldalt tesz ki.

Végül a gagybátori paraszti vallomásokról szeretnék pár szót ejteni formai szempontból, ugyanis a három település közül ez a legkisebb a mai napig is, mégis ennek a falunak a leghosszabb a kérdésekre adott válasza. Talán ez annak is tulajdonítható, hogy elég sok földesúr birtokolta a falut, és ahogy majd a későbbi kérdésismertetésből kiderül, a kérdések egy része, konkrétan olyan adatokra kérdez rá, amelyek földesuranként mások és mások lehettek. De néhány kérdést illetően a személyes véleményem az, hogy túlzó momentumokat is felfedeztem, amelyek esetleg nem fedték a valóságot, vagy esetleg pozitívabbnak festették le, mint amilyen, az lehetett, de ezekre is majd a konkrét kérdések vizsgálatánál szeretnék részletesebben kitérni. Formailag a gagybátori kérdőpontos vizsgálat tizenkét oldalt tesz ki.⁶⁰

⁶⁰ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C Úrbéri Törvényszéki Iratok/ Ináncs, Gagybátor, Onga

Már az előző részben említettem, hogy a kiemelkedő forrásértékét ezen iratoknak leginkább az adja, hogy nagyjából egy időben töltötték ki országszerte. Ha a kérdésekre adott válaszok egy ilyen kis régión belüli időbeli eltérését figyeljük, az talán még inkább nagyobb jelentőségű következtetések levonását engedi meg. Esetemben ez igaz, hiszen a három falu egymáshoz nagyjából egyenlő távolságra helyezkedik el, és ha nagyjából egy időben is válaszolták meg a kérdéseket, akkor ténylegesen szinte párhuzamos képet kaphatunk adott korszakban a települések lakóinak az életéről, arról hogy egymással párhuzamosan egy régión belül milyen tevékenységeket folytattak, hogy miből volt jövedelmük. Képet kaphatunk arról, hogy a földesurak elvárásai milyenek voltak jobbágyaikkal szemben, nem is olyan távol egymástól, hogy adott időben hol volt előnyösebb, vagy éppen hátrányosabb az élet. A válaszok képet adnak nekünk ezen kívül a település haszonvételeiről, az adózási kötelezettségekről, a külterületek, és belterületek nagyságáról, a jobbágyságon belüli rétegződésről, vagyis az örökös, és szabadmenetelű jobbágyok, és a zsellérek jelenlétéről. A pusztatelkekről, és szerencsés esetben azok kihalásának az okairól. Fontos azonban arról is szólni, hogy mint minden forrás esetében alapos forráskritikát kell gyakorolni a vizsgálatuknál.

A kilenc kérdőpontra adott válaszok időbeli eloszlását tekintve kutatásom során nagy szerencsém volt, hiszen csak pár nap eltérés mutatkozott a települések lakóinak a válaszai között. Itt a sorban az első Onga volt, ahol 1772. március 9-én válaszolták meg a kérdéseket, majd Ináncs következett, ahol 1772. március 22-én került sor a válaszádra végül, pedig Gagybátorban válaszoltak a kérdésekre 1772. április 30-án.⁶¹ Ez talán azért is alakulhatott így, mert ha egy térkép segítségével nyomon követjük a települések elhelyezkedését, akkor Onga fekszik a legdélebben, Gagybátor pedig a legészakabbra, tehát egyszerűen azért is alakulhatott ez így, mert a megyei kérdezőbiztosok dél-észak irányban haladtak.

Itt szeretném még megemlíteni azt is, hogy Ongának két nyomtatott urbárium is létezik. Ennek az lehet az oka, hogy mint azt már a korábbiakban említettem éppen a megyehatáron feküdt. Feltehetően bürokratikus hiba volt, hogy mind Borsod vármegyéhez tartozó, mind Abaújhoz tartozóként is elkészítették az urbáriumát. Formailag és tartalmilag a két dokumentum semmiben nem tér el egymástól.

⁶¹ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C

Ezen általánosságok után szeretnék áttérni a konkrét kérdésekre, és az azokra adott válaszok ismertetésére és összehasonlítására. Bár a mellékletben minden kérdés megtalálható, a pontos átírást Horváth Zita munkája alapján szeretném ismertetni.

A kérdések ismertetése után a rá adott válaszokat szó szerint szeretném idézni, a községek ábécé sorrendjében, majd elvégzem a válaszok összehasonlítását, és levonom a következtetéseimet.

De először a számomra is érdekesnek talált ináncsi taksások levelének rövid elemzését szeretném elvégezni, hiszen ez a levéltári anyagban is a kilenc kérdőpontos vizsgálatok szövege elé van betűzve az urbáriumba. Érdekes volt számomra azért, mert Takács László helytörténeti kutatása alapján voltak ismereteim arról, hogy Ongán is megtalálható volt ez az úgynevezett taksás réteg, sőt mint azt később látni fogjuk a gagybátoriak vallomásában is találunk utalást, az ott szintén jelen lévő ugyanezen rétegre, de még egy ilyen „szerződést”, vagy megállapodást egyik helyen sem találtam. Ezzel már nagyjából körül is írtam a státuszukat, hiszen a földesúrral való viszonyát ennek a rétegnek ilyen dokumentumok szabályozták. Ebben fektették le a szolgáltatásaik mértékét, és ezért cserébe általános volt, hogy ők is földet kaptak. A jobbágyi rétegen belül éppen ezért nekik volt a legkedvezőbb helyzetük. A levél formailag a következőket tartalmazza:

„ Mi alább írott Entsen és Ináncson lakó taxások, vallyuk ez levelünkben rendiben, hogy az mi kegyes földes urunk mságos Buzini Gróf Keglevitch József Ádám ő exelenciája, minket ide való szegény lakosait tovább is maga kegyes szárnyai alatt megtartani méltóztatik, mi is ajánljuk légyen magunkat, hogy t.i. mindenik közülünk, aki egész telket bír, és vonó marhája vagyon, esztendőnként minden szántásban három nap azaz tizenkét nap czimborával, méltóságos uraságnak szántani fog, és ezen kívül négy nap gyalog szolgálni. Marhátlan pedig ahová rendeltetni fog huszonkét nap gyalog munkát téssen, és ezen kívül az egész telektül három ---- taksásul fizet nem különben a szokásos úri dézsmát is az magasságos uraságnak kiadja, a pászto(?) pedig és zsellér fog nyolc nap gyalog szolgálni és eddig szokott pénzbeli adót is az magasságos uraságnak megadják És ----- úgy ad bene placitum ----- mellyből adtűuk ezen levelet: Datum Esztendő 9.a Juli anno 1749. (B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1 doboz 19.)

Ezek után a taksások képviselőinek aláírása következik, pontosabban írástudatlanok lévén a kezük X vonása, amellyel azt helyettesítették. Majd erre a földesúr válasza:

„ Felül írott lakosoknak installációjára resolváltam, hogy az itt való Entsi tisztartóm minden esztendőben a nyilasokat igazságosan közöttök felossza oly conditióval, hogy azokbul mindenkoron két rét, az én számomra maradjon” Gróf Keglevitch József”

Mindenek előtt a levél stílusáról ejtenék röviden szót, amiből kitűnik, hogy mennyire alázatos és mennyi formalitást alkalmaz. A melléklet alapján az is kitűnik, hogy a gróf aláírása feltűnően egyezik a levél kézírásával. Feltételezem, hogy egy jegyző jegyezhetette le ezeket a sorokat, és az aláírás azonosságából feltételezem, hogy esetleg maga a nemes úr sem tudott írni. Válaszának egyes kifejezései, pedig még a régi faluközösség idejére utalnak vissza, például a kiosztott nyilasok kapcsán. A rétek bizonyos fokú kisajátítását pedig,- ami szintén az úr válaszából tűnik ki-, a már ekkoriban terjedő, bár a Dunántúlon gyakoribb majorsági gazdálkodás megjelenéséhez, és terjedéséhez tudnám kötni. Itt tartom fontosnak megjegyezni a szerződés keltének a dátumát, ami 1749. Vajon mégis miért tartották fontosnak kapcsolni ezt a levelet a központi úrbáriumhoz?

A kérdőpontok vizsgálat kapcsán, a második kérdésnél látni fogjuk, hogy ott azt vallják az ináncsi jobbágyok, hogy a kérdőpontok felvétele előtt 26 évvel szűnt meg a községben a földesúrral kötött szerződés alapján tett szolgálatok rendszere. Ha viszont összehasonlítjuk a két évszámot, ez a levél 23 évvel a kérdőpontok felvétele előtt kelt. Az akkori szerződés megszűnésének az okairól sajnos nem tudunk meg semmit, de úgy látszik, fontosnak tartották, hogy a faluban kicsit később megjelenő taksások szerződési feltételeit ebben a dokumentumban is rögzítsék. Talán a régi levél megszeghetetlenségét szerették volna ezzel az aktussal is megerősíteni, de sajnos egyértelmű utalás erre sem található. A taksások által vállalt kötelezettségek tanulmányozása során kitűnik, hogy ezek valóban sokkal enyhébbek, mint általában a jobbágyok kötelezettségei, bár véleményem szerint itt a pénz, és munkajáradék mellett egyértelműen többletterhelést jelentett, hogy az uraságnak ugyanúgy megadták a dézsmát (természetbeli szolgáltatásokat) is, mint a nem taksás társaik.

Ezen kitérő után, ami véleményem szerint mégsem volt elhanyagolható, hiszen maguk a kor emberei fontosnak tartották csatolni ezt a dokumentumot a központi rendezés irataihoz, most következzen ténylegesen a kérdőpontok részletes vizsgálata, az első kérdéssel, ami így hangzott:

1. Vagyon-é mostanság urbárium a ezen helységnek? Ha vagyon, minémű az? Mennyi időtül fogva hozattatott be?

Gagybátorban a válasz: „Urbáriumunk nintsen nem is volt”

Ináncson így válaszoltak: „Nincsén.”

Ongán pedig szintén a következő volt a válasz: „Nincsén.”⁶²

⁶² B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1-2. doboz, 13,19, 26,

Láthatjuk tehát, hogy valójában mind a három felelet nagyon rövid, de ugyanakkor lényegre törő is. Az ország számos települése bírt már korábban helyi szintű urbáriumokkal, de ezek szerint az általam vizsgált települések egyike sem tartozott ide. Ezért én hátrányosabb helyzetet feltételezek az itt élő jobbágyok esetében, mivel egy írásban rögzített helyi szintű rendezés is stabilabb és kevésbé megszeghető helyzetet teremtett, mint az urbárium nélküli. Mivel az urbárium nélküli állapot elég sok visszaélésre adhatott okot, ami például Gagybátor esetében a sok földbirtokos miatt nem is elképzelhetetlen. Ebben az esetben feltételezhető, és erre majd a későbbi kérdés konkrét választ is ad, hogy csupán szokás szerint szolgáltak, ami mindenképpen előnytelenebb forma.

2, Ha urbáriumok nintsen, a jobbágyi kötelességet teszik-e contractus szerint mind a jobbágyok mind a zsellérek? Mennyi üdeje már annak, hogy ezen bevett szokás kezdődött, avagy contractusra lépett ezen helység földesurasággal? Nem de ezen mostanyi urbárium, avagy contractusnak tétele előtt is voltak mások, és ha voltak, mineműk és mikor kezdődött ezen mostanyi szokásban lévő kötelességeknek praestatioja?

Ebben az esetben már maga a kérdés nagyon összetett, és így értelmezésre szorul. Mindenképpen kiemelném, hogy ez visszautalás az előző kérdésre, és pontosítja is azt. Az erre adott válaszból derül ki ugyanis, hogy ha nem régi urbárium szerint, akkor mi módon teszik kötelességüket a földesuruknak. Dolgozatom elején említettem, hogy a contractusos, vagy szerződéses forma volt a legstabilabb, de a legkevésbé elterjedtebb is, és főleg csak a célzottan idegenekkel betelepített falvakra volt jellemző, és ott is kollektív formában. Gyakoribb volt az ún. usus-ra, vagy régi szokásra való hivatkozás, ez csupán szóbeli forma volt, és így elég sok kiskaput hagyott az uraság számára a jobbágyi szolgáltatásokat illetően.

Most lássuk a kérdésre adott válaszokat az általam vizsgált településeken.

Gagybátor: „A jobbágyi kötelességet szokás szerint végezzük, mellyek kezdetére nem emlékezünk”

Ináncs: „Contractus szerint tettük ezelőtt kötelességünket, most pedig mint már egy 26 esztendőtil fogvást mind az jobbágyok, mind pedig a zsellérek bevett szokás szerint szolgálunk.”

Onga: „Régi bevett szokás szerint szolgálunk az uraságnak, minden urbárium és contractus nélkül.”⁶³

⁶³ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz 13, 19 és 2. doboz 26.

Itt már kicsit részletesebb válaszokkal találkozunk, melyekből elsősorban az derül ki, hogy mindhárom községben, ebben az időben csupán szokás szerint adóztak, minden írásbeli megállapodás nélkül, tehát a legtöbb visszaélést megengedő formában, különbségeket azonban így is találunk a települések között. Bevezető részemben már említettem, hogy ennél a kérdésnél, maximum 20-30 éves távlatokra emlékeznek vissza a jobbágyok, Ináncs esetében azonban konkrét időmeghatározást találhatunk a 26 évvel, ami mintegy hitelesebbé teszi az állításukat, sőt azt is megtudjuk, hogy előtte a szilárd megállapodást biztosító contractusos forma élt a községben. A helytörténeti munka alapján kiderül, hogy valószínűleg a célzott telepítés miatt. Sajnos arra nincs utalás, hogy miért szűnt meg ez a forma, és miért váltottak, egy sokkal bizonytalanabbra. Onga és Gagybátor esetében hasonlóak a válaszok, mindkét helyen szokás szerint szolgálnak a jobbágyok, melynek kezdetére egyik faluban sem emlékeznek.

A harmadik kérdés szintén pontosítani akarja az előzőt, visszautal rá, és konkretizálni akarja. Itt már kizárólag éppen az általam is érintett, tehát csak szokás szerint szolgáló falvak lakóit kérdezik, arról, hogy miből is áll ez a régi szokás szerinti szolgálattelvés, a zsellérekre és jobbágyokra egyaránt vonatkozik-e, valamit rákérdez a szokás bevezetésének a kezdetére és az okaira is.

3, Ahol urbáriumok, avagy contractusok nincsen, miből álló a jobbágyságnak és zselléreknak adózása és kötelessége, aki mostanság szokásban vagy? Mikor és mi módon hozattatott be azon kötelezettség és adózás?

Gagybátor: „Az jobbágyuk a szekeres és kézi munkával való szolgálatbul, melly mi módon hozattatott Ti. /: régi volta lévén:/ nem tudhattuk, egynéhányan zsellérek és taksások pénzt fizetünk e szerint, mint alább kitétetik.”

Ináncs: „Szekerezés beli és gyalog munkával az uraság dolgát szoktuk véghez vinni.”

Onga: „Gyalog és szekérrel is szolgáljuk az uraságot.”⁶⁴

Itt is látunk szűkszavú és részletesebb válaszokat is. Az ongaiak és az ináncsiak itt nem árulnak el konkrétumokat, csak nagy általánosságokban beszélnek a szolgáltatásaik mikéjtéről, ami az országszerte általános szekeres és gyalogos szolgálat, de nem esik róla szó, hogy ez a jobbágyság minden rétegét ugyanolyan mértékben érinti-e, így ebből nem tudunk túl sok adatot leszűrni. A gagybátoriaiak viszont itt is részletes választ adtak, amelyből megtudjuk, hogy a paraszti társadalom mely rétegei élnek a faluban (telkes jobbágyok, zsellérek, sőt még az egyéni megegyezés alapján szolgálatot tevő taksások is

⁶⁴ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz 13 és 19, 2.doboz 26.

jelen voltak a faluban). Sajnos a szokások bevezetésének mikéntjére egyik esetben sem kapunk választ, pedig az előző kérdésre visszautalva, érdekes lett volna, ha Ináncs esetében kiderül, hogy miért történt ez a visszalépés a szerződéses formához képest. A másik két településen pedig, maga a szokásba jövetel ideje lett volna érdekes, ha kiderül a válaszokból.

A következő kérdés vizsgálata több szempontból is érdekes. A negyedik kérdésben érdeklődnek a jobbágyoktól a haszonvételeikről és a káraikról. Előzetesen elmondható, hogy ebben az esetben mindhárom település lakói nagyon részletesen nyilatkoztak. Véleményem szerint, ha volt lehetőség a túlzásokra, vagy bizonyos dolgok elhallgatására az valószínűleg ennél a kérdésnél történhetett meg először komolyabb mértékben. A kérdésre adott válaszokat ebben az esetben egyenként és felsorolásszerűen szétválasztottam a jobb feldolgozhatóság kedvéért.

4, Minemű haszonvételei vannak ezen helységnek és határjának? Avagy ellenben minemű károk szokták érni őket és határukat?

Gagybátor: „Határunk hasznai ezek:

- Szántóföldeink három nyomásra vannak felvágva, mellyek harmad részét minden harmadik esztendőben, két részét, pedig hatodik esztendőben egyszer, ha jól megtrágyázzuk.
- Búzát, gabonát, árpát, zabot, és amit vetni szoktunk meg szokott teremni, de két marhán szántani nem lehet.
- Réteink a közelebb múlt vizenyős esztendőkben s mostan inkább alkalmas részében igen vizenyősek lévén, azért hogy az úrház az ihonté folyó pataknak annak rendi szerint meg nem tisztítsattuk nagyobb részint csátésfüvet termének kivéven egynehány darab rétet mellyeken inkább kanamosó nevű fű terem, mellynek szénáját szarvasmarha meg nem eszi, lónak mindazonáltal az ----- is jó szénát gyűjtünk a csátés réten is.
- Réteink ha idejében megkaszáljuk és füvet annyira megszerűlni nem hagyjuk szénáját szarvasmarháink megeszik mostan is, de ha az idő engedi és a patak árkát jó szélesen és mélyen meg fogjuk ásni, kivéven azon egynehány részét mellyen inkább kanamosó és csupán lónak való széna terem.
- Réteink minden egyéb részében mindenféle marhának alkalmas és jó szénának való füvet fognak teremni, és azokon minden esztendőben sarjút is kaszálhatunk.

- Szikszó, Szepsi városa, két mérföldnyire, Miskolcz megyeszék hozzánk három mérföldnyire lévén, ha mi eladó jószágunk vagy azokat jó áron eladhatjuk, és mire szükségünk vagyon vehetünk is.
- Marháink legeltetésére határunk nem szinte elegendő szomszéd pusztá határt szoktunk árendálni, melyért esztendőnkint fizetünk 8 Rs. Forint 40 krajcárt, azon kívül a marhás emberek, akik ezen pusztán járó marháikat ----kívánjuk legeltetni szoktunk még egy napot vagy szántani, vagy trágyát hordani négy marhával.
- Marháinkat ----hattyuk
- Mind tűzre, mind épületre való fánk van határunkban.
- Szikszón, Szántón, Tállyán meg városok ---gyünk, két és harmadfél mérföldnyire vannak szélesen kiterjedt szőlőhegyek lévén, aki érkezik azokra menni kedve vagyon annak idejében mind kézi, mind szekerezéssel való munkát pénzért kereshet.
- ----- Isten makkot, és az addig való rend szerint makkolásunk vagyon ---- uraink engedelmibül minden fizetség nélkül.
- Papi dézsmát mostanában --- vagy ---- életbül nem adunk mivel azt a ns. vármegye bizonyos formában a szegénység hasznára már régtül fogva ----- megárendálni.
- Kevés gyümölstermő fáink vannak házuknál lévő kerteinkben, némelyikünk pedig szokott közülünk mind házuknál, mind kívül káposztát és egyes zöldségeket termő kertjei is vannak.
- Tokaj hozzánk öt mérföldnyire vagyon. Ollykor találkoznak közülünk, akik onnan szekérrel sót hoznak. A Sze---ni uraság pedig közülöttünk ---- bor és étket szokott venni mellyek felhordásával aki közösségünk érkezhete s menni kedve volna szekerezéssel pénzt kereshete, de gyakrabban országos vásárokra Szikszóra és Miskolczra szoktunk lemenni és ottan életet venni és azt Mezeyésnél(?) az szokott jobb áron eladhattjuk, felhordani.
- Tállyai, Mádi, Zombori jó bortermő szőlőhegyek hozzánk három mérföldnyire vannak.
- Kocsmánk ekkoráig földesuraink engedelmibül minden fizetés nélkül volt helységünkben, sem szőlők, sem szántóföldünk faluközönséges ---- való nintsen, hanem vagyon egy darab rétünk mellyen hat szekér s mindenféle marhának hasznos széna meg szokott teremni mellyen minden esztendőben sarjút is kaszálhatunk.

- Vízimalmok a Bodva és a Hernád vizén hozzánk két mérföldnyire vannak, helységünk határán is mindjárt a falu mellett vagyon egy vízimalom melyben mikor nagy szárazság nintsen örölhetünk.
- Nevezetes károk határunkat nem érdeklik.

A kérdésre adott válaszok terjedelme miatt ebben az esetben, külön-külön elemezném a válaszokat, majd ezek után végezném el a három község összehasonlítását.

Tehát Gagybátor esetében ennél a kérdésnél éreztem az enyhe túlzásokat a forrásfeldolgozás során. Kezdeném rögtön az elsőként szembeötlő ellentmondással, miszerint saját bevallásuk szerint károk nem érik a határukat, ennek ellenére a haszonvételek felsorolásánál több negatív tényezőt is említenek, mint például a réteken termő fű elégtelensége egyes állatok számára, vagy a gyakran előforduló áradások a közeli patak miatt, vagy a szárazság idején nem használható helyi malom. Az országos viszonyokhoz képest azonban számos pozitív momentummal is találkozhatunk. Mindenképpen meg kell itt említenünk, hogy kiemelik a háromnyomásos gazdálkodási formát, valamint ami ennél is fontosabb, alkalmazzák a talajerő visszapótlást is, igaz nem évenként, de rendszeres időközönként, és ez országosan még egyáltalán nem volt elterjedt. Itt csupán utalásokat találunk rá,- például, hogy a szomszéd községektől kényszerültek pénzért legelőt árendálni,- de ha az urbárium szövegét is tanulmányozzuk, kiderül, hogy a helyi viszonyok nem igazán kedveztek a szarvasmarha tartásának, így ennek nem volt olyan nagy jelentősége, de ez az egyetlen általam vizsgált település, ahol talán éppen az előbb említett okok miatt egyértelmű utalást találunk a lótartás jelentőségére. Részletes beszámolót kapunk az itt termesztett növényekről, és gyümölcsökről is. Külön pozitívumként emelném ki a kertkultúrát, a kapásnövények térhódítását is. Haszonvételeként említik meg, hogy a makkolásuk az uraság engedelméből nincs szolgáltatásokhoz kötve, de itt ki kell emelni azt is hogy szintén ez az egyetlen olyan általam vizsgált település, ahol az erdő rendelkezésre állt. Dézsmát sem fizetnek a falu lakói, mert mint kiderül azt a vármegye, megváltotta a számukra. A határban lévő épületre és tűzre való fa is csak itt áll a jobbágyok rendelkezésére. Külön említésre méltónak tartom, hogy a termesztett növények fajtái mellett felsorolják a réten jellemző fűfajtákat is, mint jellemző takarmánynövényeket, így behatóbb képet kapunk az állatállomány ellátásáról is.

Külön pénzjövedelmük származhatott a különböző bémunkákból, amit ha idejük engedte elvállaltak a „közeli” szőlőkben és bortermelő vidékeken. A közelit azért teszem idézőjelbe, mert ha a térképre tekintünk ez egyáltalán nem helytálló kijelentés, és személy

szerint én ezt találtam túlzó megnyilatkozásnak. Mint ahogy a felsorolt mezővárosok közelségét is, hiszen Szikszó legalább 20km-re, Miskolc, pedig több mint 30 km-re található a falutól, ami a XVIII. század végén, és közlekedési valamint útviszonyai között még nagyobb távolságot jelentett, ugyanakkor óhatatlanul nagy előnyt jelentett a piachelyek közelsége, amit ők is megemlítenek. Ezeken a helyeken, ahogy majd a későbbiekben látjuk, nem kizárt, hogy találkoztak a másik két település lakóival is, hiszen vallomásukban ők is ezeket a helyeket említik meg, mint piacra járásuk helyszínét, vagy mint bérmunka lehetőségeik helyszínét. Külön kitérnék a tokaji só szállításról szóló válaszukra, ami szintén előfordul majd Onga esetében is. Ez a gagybátori parasztok számára nem kis megterhelést jelenthetett, hiszen Tokaj a falutól, kb. 50-60 km-re található. Ugyanakkor, mint az itt végzett szőlőkben való béres munka helyszíne mégis haszonvételt jelentett.

Külön kiemelném, és rendkívül érdekesnek tartom, hogy az általam vizsgált falvak mindegyikében átfolyt egy patak, mindegyiken található is a községben vagy, annak közelében malom, de csak itt Gagybátorban fordítottak figyelmet arra, hogy valamilyen fokon a vízrendezéssel is foglalkozzanak, hiszen többször is utalnak rá, hogy tisztítják, és ássák a patakmedret. Erre valószínűleg a Racka patak lassú folyása és ingadozó vízjárása miatt volt szükség. Ez nem csak a malom szempontjából volt fontos, hanem az áradások elleni védekezésben is. A malommal kapcsolatban még fontos megemlíteni, hogy a jobbágyok is bevallották, hogy csak időszakosan és kedvező körülmények mellett használható, és csupán ennek a falunak a lakossága említette meg, hogy a közeli folyókon, a Hernádon és a Bódván vannak jelentősebb és folyamatosan működő malmok, amelyeket kevésbé befolyásolja a kis patakokra jellemző vízingeredezés. Számomra ez igen figyelemreméltónak tűnt.

Ináncson a jobbágyok már kevésbé részletes válaszokat adtak erre a kérdésre, de még így is bővebben nyilatkoztak, mint az ongaik. Lássuk most tehát az ináncsi jobbágyok haszonvételeit és kárait:

„Haszonvételeink ezek:

- Határunk három nyomásból álló, mindenféle életes megterem, és csak mintegy minden kilencz esztendőben trágyázni kellek is.
- Rétjeink jók és sarjúsak, és ha tilalmasban tartasnének sarjút is kaszálhatunk.
- Hegyaljai városokhoz, Szántóhoz, Tállyához és Szikszóhoz mintegy, két órányira lakunk, ahol minden javainkat pénzzé tehetjük.

- Marháink számára legelő mezőnk elég vagyon, így itató vizeink is azok számára.
- Épületre való faizásunk ugyan nintsen, így más határu /: amelly mintegy három négy órányira vagyon/: az uraság szokott adni
- Mivel az említett hegyaljai városokhoz ahol nevezetes szőlők vannak közel lakunk, alkalmasságunk vagyon mint szekérrel, úgy kézi munkával is pénzt keresni.
- Makkolásunk az uraság engedelmzésébül pénzünkért vagyon határunkban.
- Papi dézsmát nem adunk mivel azt a vármegye ugye árendálni szokta.
- Gyümölcsös úgy káposztás kertjeink is vannak helységen kívül.
- Helységünk szükségére vagynak, mintegy 30 ember kaszáló rétjeink.
- Szent Mihály napjától újesztendőig bor kocsmárolása is vagyon.
- Kenderáztató helyek is vagynak határunkban
- A méltóságos uraságnak helységünkben malma is vagyon.

Káraink ezek:

- Rétjeink ámbár hasznos füvet szoktak teremni, de az vizek kiáradása által gyakran el szokták borítani.
- Tűzifánk nintsen.”⁶⁵

Gagybátorhoz hasonlóan a jobbágyok itt is említésre méltónak tartják, hogy három nyomásban művelik a földet. Itt is kiemelhetjük a talajerő visszapótlást, bár még az előzőnél is kezdetlegesebb formában, és csak nagyon ritkán alkalmazták Sajnos itt már nem térnek ki részletesen a termesztett gabona fajtáira, de állításukból arra következtethetünk, hogy a szántóföldjeik minősége jó volt. Erre utalhat, hogy külön kiemelik a gyümölcsösök, és zöldséges, -konkrétan a káposztáskertek jelenlétét-, mégpedig nem háztáji jelleggel, a belső telekhez tartozó kertben, hanem a már korábban említett, és fejlettebb formában, a falu határán kívüli, kerítéssel körülvett kert formájában. A rétekekkel kapcsolatban két pozitívumot emelnek ki, az egyik az, hogy megfelelő, és elég legelőt nyújt a szarvasmarha állomány számára, a másik dolog, pedig a sarjúkaszálás, vagyis, hogy egy évben akár kétszer is kaszálhatják, de itt csak akkor, ha a legeltetést egy bizonyos ideig tiltja a földesúr, ezt jelenti a „tilalmasban tartás”. A vallomások alapján megállapítható, hogy mezőben bővelkedett a falu. A patak viszont nem csak pozitívumként (itatóvíz), jelenik meg, hanem a károk egyik okozójaként is, az áradások alkalmával. A papi dézsmát

⁶⁵ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz 13, 19, 2.doboz 26.

a vármegye jóvoltából itt sem fizetik, a kocsmároltatás joga a parasztnak viszont rövidebb volt, mint az országos átlag, ugyanis Szent Mihály napjától (szeptember 29.) nem Szent György napjáig (április 23.), hanem csupán újévig tartott. A mezővárosokhoz, és szőlővidékekhez való közelségüket, már reálisabban jelenítik meg, mint a gagybátoriak, de mindezeknek a helységeknek a közelsége, mind a piac, mind pedig a már előbb is említett, szőlőkben való bérmunka lehetősége miatt igen pozitív volt. Az ináncsiak ki is térnek rá, hogy szekeres és kézi bérmunkát egyaránt szoktak vállalni. Gagybátorhoz képest hátrány, hogy itt a makkolásért fizetnek, de ugyanakkor érdekes momentum is, abból a szempontból, hogy hol is folyt ez a makkolás, hiszen épületre való fát is, más község erdejéből biztosított a földesúr, és állításuk szerint tűzifájuk sincs a községben. A kenderáztató hely külön kiemelése is csak ennek a falunak az esetében történik meg, hiszen hiába a patak Gagybátorban és Ongán is, erre a másik két település jobbágysai nem térnek ki. A malom viszont Ináncson is lényeges pontja a haszonvételeknek, hiszen amellett, hogy a helységeken belül található, a Bársonyos patak előnyösebb vízjárása, és folyási sebessége miatt a gagybátori malommal ellentétben nem csak időszakosan volt használható, és ez a vallomásokból ki is tűnik.

Káraikként, pedig mindössze már az előbb is említett két dolgot emelnek ki, ezek pedig a patak áradása miatt a legelő víz alá kerülései, és az ebből következő hátrányok, pl. a sarjúkaszálás nem lehetséges, és a fahiány.

Ezek után ismertetném a legszűkebben válaszoló falu, Onga haszonvételeit és kárait:

„Haszonvételeink ezek:

- Rétjeink jók és sarjúsok.
- Miskolc és Szikszó mezővárosokhoz közel lakunk, ahol eladásra való javainkat pénzé tehetjük.
- Papi dézsmát nem adunk.
- Az Tokaj sóházból Miskolcra sót szoktunk hordani, melyből télen nyáron van jövedelmünk.
- A mezővárosokhoz közeli szőlőkben szekeres és kézi munkát vállalunk.
- Helységünk határában 14 embervágó rét van.
- Uraságunk malma egy félóránnyira vagyon.

Káraink ezek:

- Minthogy magunk határán igen kevés szántóföldeink vannak, ezért súlyos időkben, taxás munkáért más földesuraktól más helységekben kell földet bérelni.

- A rétek jók és szép füvet teremnek, de árvíz idején kevés hasznát vesszük, s nem lehet kétszer kaszálni.
- Semmiféle faizásunk, így makkolásunk sincsen.⁶⁶

Sajnos ezek a szűkszavú válaszok nem engednek olyan részletes bepillantást a falu lakóinak az életébe, mint az előző két esetben. Ami egyértelműen leszűrhető, és máris szembeállítható az előző két településsel, hogy szántóföldekben nagyon szegény volt a falu, így itt nem tudjuk meg, hogy azt a kevés földet is, ami rendelkezésükre állt, két-, vagy háromnyomásos rendszerben művelték-e meg. Sajnos arra sem tesznek utalást, hogy melyek voltak azok a helységek, ahol taxásként földet béreltek. Viszont ebből az utalásból levonható az a következtetés, hogy a három település jobbágysai közül, az ongaiak voltak a legszegényebbek és a legtöbb terhet is ők viselték, hiszen a helyi földesúri kötelezettségek mellett a taxás kötelezettségeket is viselniük kellett máshol. Sajnos ezen taxás kötelezettségek mértékét sem vallották be a falu lakói. A rétek nagysága, (ami Ináncshoz képes fele akkora), és jó hozama valamiféle kárpótlást nyújthatott a szántók hiányára. A sarjúkaszálás különösen előnyös volt. Sajnos az előző két településsel ellentétben szintén nem találunk utalást az állatállomány összetételére sem. Az előző két esetben említett mezővárosok azonban itt is szerepelnek, mégpedig szintén, mint kedvező közelségben lévő piachelyek, és mint a lehetséges bér munka helyszínei. Ugyanígy a szőlők is említésre kerülnek. Aminek kiemelkedő jelentőséget tulajdoníthatunk az a Tokajból Miskolcra való só szállítás, hiszen ők maguk is kiemelik, hogy ebből egész évben van jövedelmük, és ennél a pontnál ismét utalnék arra, hogy nem kizárt, hogy ezen tevékenységük közben kapcsolatba kerülhettek a gagybátori jobbágysággal, de erre sajnos utalás és kutatási anyagomban adat nem található. A bérfuvarozás tehát mindhárom falu lakóinak az életében jelentős szerepet játszott és jelentős jövedelemforrásként szerepelt. Az ongaiak is megemlítik, hogy papi dézsmát nem fizetnek, de ha az előző két esetben nem kaptunk volna magyarázatot arra, hogy ez miért van így, akkor csak az ongaiak vallomása alapján nem is derülhetne ki, hogy vármegyei megváltásról van szó. Ez újabb példát mutat arra, hogy milyen nehézségeket okoz egy ilyen szűkszavú, és nagy általánosságban fogalmazó vallomás elemzése, és milyen félrevezető is lehet, ha nincs összehasonlítási alapunk. A malmot érthetően itt is a haszonvételek között említik, hiszen közel volt. Ami még közösen hasznót jelentett mindhárom falunak, az a Hegyaljai szőlők közelsége, és ez a bér munka lehetőség, amit ez adott a számukra. A vallomások alapján arra következtetünk, hogy ez

⁶⁶ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 2.doboz 26.

egyaránt lehetett napszámos munka, amiért pénzért kapta a fizetségét a jobbágy, valamit az ún. részes munka is szóba jöhetett, vagyis a betakarított, vagy fuvarozott termésből, vagy termékből is kaphattak bizonyos hányadot, a bérmunkát végzők.

Ami viszont hátrányt jelentett, az erdők hiánya, vagy kevés volta, vagy Onga és végső soron Gagybátor esetében is a szántóföld nem megfelelő minősége, vagy mennyisége lehetett.

Összességében tehát megállapítható, hogy a három település nagyon sok hasonlóságot mutatott, ha a lehetőségeiket és a hátrányaikat vizsgáljuk. A rendkívül hasonló környezeti viszonyok egyaránt adtak előnyöket és hátrányokat is. Egyértelmű előnynek tekintem a malmok közelségét, a patakok jelenlétét, és a kiváló minőségű réteket, valamit azt, hogy valóban közel feküdtek mezővárosokhoz a falvak, és így a piac közelsége is előnyt jelentett. Mindenhol előnyt jelentett a vármegyei adómegváltás is. Közös hátrányt jelentett a már előnyként is felsorolt patakok áradása, ami egy időre a szintén előnyként felsorolt legelőket és réteket tette használhatatlanná. Mivel ez a probléma mindhárom település esetében előkerült szeretnék egy kicsit bővebben is szót ejteni róla. A leglényegesebb itt arról szólni, hogy bár a korszakban még egyáltalán nem volt jellemző, hogy a rét és kaszáló vízvédelméről külön is gondoskodjanak, ezt Gagybátorban mégis megtették, felismerve ezeknek a munkafolyamatoknak a hasznosságát. Paládi-Kovács Atilla kutatásai alapján, egyébként is Abaúj vármegye volt az, ahol már a XVII. században is foglalkoztak a patakok szabályozásával. Ez is csak azt példázza, hogy a kor embere mennyire rá volt utalva a természet erőire, és nagyban függött ezek pozitív vagy negatív megnyilvánulásaitól. Mindezek alapján, még ha néhány ponton túlzónak is találtam a gagybátori parasztok vallomásait, véleményem szerint ők voltak a legkedvezőbb helyzetben a három település közül, míg az ongaiak a legkedvezőtlenebben

Miután, ennek a kérdésnek segítségével áttekinthetővé váltak a három település lakóinak lehetőségei, ezután pedig arról kapunk képet, hogy mennyi szántóföldet, és rétet birtokoltak konkrétan az egyes jobbágyi rétegek tagjai, földesúrtól függően az egyes településeken. A kérdés az egész házhelyes gazdákra vonatkozik. Országos összehasonlítás esetén ebből rajzolódna ki azok a különbségek, hogy mit is jelentett az ország különböző területein az egész telek nagysága az úrbérrendezés előtt. Jelen kutatásomban azonban csak egy kis régióban világíthatok rá arra, hogy mekkora is volt az egész telek az adott területen.

5, *Hány és minemű szántóföldje és réttye vagyon egy egészházhelyes gazdának, és hány pozsonyi mérőt vethet egyik-egyik hold szántóföldjébe? Nem de nem a réttyén sarjút is kaszálhat?*

Gagybátor: „Itten a házhelyek után való földek nem egyenlőképpen vannak felosztva, vannak házhelyek melyek után az három nyomásbeli földeket együtt gondolván elvétseni 30 pozsonyi mérőt helyebett mint ---- kinek-kinek a szántóföldek rubricájában kitéssen a rétek nem egyenlően vannak a házhelyek után felvágva. Kinek három, kinek kettő, kinek egy darab réttye vagyon mint a rétek----- rubricájában léssen kitéve -----pedig egy kaszavágónyi rétük sincsen.”⁶⁷

Ináncs: „Egy egész házhelyes gazda mintegy negyven pozsonyi mérőt vethet el, mind a három nyomásban, rétünk pedig négy emberkaszáló vagyon és egy ember egy szekér szénára való közönségesen szokott adni.”⁶⁸

Onga: „Darvas József uram, úgy Vattay Pál uram szabad menetelű emberei akik vagyunk, semmi effélét nem vetünk határunkba, hanem rétünk mindig négy embervágó vagyon, és csak két embervágó után fizet egy szekér szénát.. Akik örökös Vattay Pál uram jobbágyai vagyunk, az három nyomásban 18 pozsonyi mérőt vethetünk, réteink vannak mint így négy embervágók és jó években sarjút is kaszálhatunk réttyeinken.”⁶⁹

A válaszok elemzésénél először arra szeretnék kitérni, hogy az ongaiak esetében ebből a kérdésből derül ki, hogy akinek egyáltalán volt szántóföldje az, három nyomásban művelte, tehát hasonló formában mint a másik két településen, ezt azonban előbb mégsem említették. Ebben az esetben elmondható, hogy a gagybátori parasztok ködösítettek leginkább a válaszádnál, így ott egyértelmű adatokat nem szűrhetünk le, mindössze annyit, hogy földjeik általában nem egy tagban feküdtek, és valószínűleg a sok földbirtokos miatt az egész házhelyhez sokféle birtoknagyság tartozott. Valószínűleg ezért nem is árulnak el pontos részleteket, hiszen meglehetősen bonyolult lett volna. Az egy nyomásba vetett 30 pozsonyi mérőjükkal, a három község közül a második helyre szorulnak, de a rétek felosztása sem egységes, nincs a szántóföldhöz igazítva. Ebben az esetben mindenképpen az ináncsiak voltak a legelőnyösebb helyzetben, hiszen nyomásonként 40 pozsonyi mérőt vethettek el, és ehhez fixen négy embervágó rét

⁶⁷ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz. 13.

⁶⁸ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz 19.

⁶⁹ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 2.doboz 26.

tartozott. A legelőnytelenebb helyzetben újfent csak az ongaiak voltak, hiszen sokuknak nem is volt helyben szántójuk, de akikben mégis, azok is csak az ináncsi 40 pozsonyi mérőnek alig kevesebb, mint a felét, mindössze 18 pozsonyi mérőt vethettek nyomásonként, ez pedig a kevés szántó, nem túl jó minőségére utaló adat. Rétet ugyanúgy 4 embervágonyit birtokoltak, mint az ináncsiak, tehát ebből a szempontból azért jobb volt a helyzetük, mint Gagybátorban, ahol senki nem birtokolt ennyi rétet, de a rét után adandó széna mennyisége több volt mint Ináncon ezért egyértelműen kijelenthető, hogy ők voltak a leghátrányosabb helyzetben a három település közül.

Amit még ehhez a kérdéshez hozzáfűznék az , hogy mind az a mellékelt úrbéli tabellákból majd kiderül egész házhelyes jobbágyokat Ináncs kivételével nem igazán találunk sem Ongán sem Gagybátorban, így ezek a külső teleknagyságok arányosan csökkentve értendők a belső telek méretéhez, tehát a legtöbb jobbágy valójában ezen mennyiségeknek csupán a töredékét birtokolta.

A következő kérdés szintén egy jelentős momentumra világít rá, mégpedig a jobbágyok által a földesúrnak adandó szolgáltatások mértékére.

6, Minémű és hány napi munkát vitt egy gazda eddig végre, és hány vonyó marhával? És amidőn robotra mentek és visszajöttek beszámoltatott-é azon járás-keles ideje is a napi számhoz?

Gagybátor: „Szolgálatunk egyenti kendi nem volt, hanem mi akik Tisza Pál Úr zsellérei vagyunk néha egy hétben egy napot néha kettőt szolgálunk kézi munkával. Szolgálunk e szerint mi Jakabfalvy Susanna és Judith asszony örökös jobbágyai is egészen(?) kézi munkával, gyalog néha pedig két és három hetek alatt is egy napot sem szolgálunk. Mi akik Péchy Gábor Uram, Jakabfalvy György Uram, Vendéghy Pál Uram jobbágyai és taksásai vagyunk, szántást, széna, élet-, és fa hordást úgy a szekeres és négy-négy marhával való szolgálatot mikor meddig tartott elvégezzük, de mi Jakabfalvy Miklós Úr és Vendéghy Pál uramnak emberei az uraság marháján tettük a munkát, négy-négy ----- marhája lévén az urak nálunk mellyeken magunknak is szabad tegyük szerint dolgozhattunk, azon kívül mind az őszi, mind a tavaszi életünkből, az uraság eddig a kilencedet elengedte és ----- által étellel is tart bennünket. Akik Péchy Gábor Úr emberei vagyunk némelyikünk, akiknél az uraságnak két marhája vagyon négy marhával, akiknél pedig az uraságnak marhája nintsen két marhával szoktuk tenni a szántást, széna-, élet-, és fahordást, úgy a szüretet is. Míg ezen munkák tartanak gyalog szerrel is szolgálunk egy hetet kaszáláshoz más hetet, széna takarításhoz harmadik hetet pedig aratáshoz egy végben, de kilencedet sem őszi, sem tavaszi vetésünkből nem adunk és szüreten által

étellel is tart bennünket az uraság úgy kaszáláskor, gyűjtéskor és aratáskor is. Vendéggy György úr emberei pedig négy marhán magokén két napot tavasz alá, két napot ugar alá, két napot forgatunk, két nap vetünk, két nap szántunk, két nap fát, két nap trágyát hordunk, élet és széna hordása ameddig tart végig visszük, kilencedet ugyan minden vetésünkből adunk, de amidőn az uraság dolgán vagyunk mindenkor ekkoráig étellel tartatunk kézi munkát a ---- miként kívántatik tesszük, az esztendőn által mintegy 40 napot, ebben számláltatván a járás-keles ideje is. Akik Szatmári részre való taksás emberek vagyunk, Szathmáry György uramnak 16 idert(?) 16 Rs. Forintot 9 krajcárt, Szathmáry József uramnak 8 Rs. Forintot 30 krajcárt, és egy pár vasatlan új kereket, Szathmáry Sigmond urnak 6 Rs. Forintot 48 krajcárt, -----(?)né asszonyinak 20 Rs. Forintot fizetünk, mi pedig akik Szöllősy Ferenc úr részén vagyunk fizetünk 36 Rs. Forintot és egy-egy ember esztendőben egyszer tart Miskolczra -----(?) mely helyek hozzánk három mérföldnyire vagynak, fát viszünk négy marhán. Lisznyay Sigmund úr részére, pedig fizetünk 7 Rs. Forintot és kézi munkával 12 napot szolgálunk esztendőn által. Sellyebi Lidia asszonyom részére való pedig ketten lévén egyikünk fizet 1 Rs. forintot 59 krajcárt, másikunk 5 Rs. Forintot 6 krajcárt és ketten öt szekér fát viszünk Szikszóra, mely város hozzánk két mérföldre vagyon.”⁷⁰

Ináncs: „Akik egész házhelyes örökös jobbágyok vagyunk, minden héten négy marhával két napot, vagy e helyett három nap gyalog, akik szabad menetelűek vagyunk, tizenkét nap négy marhával és tizenkét nap gyalog esztendőnek elfolyása alatt szolgálunk az méltóságos uraságnak, hanem akik házas zsellérek vagyunk, tizenkét napot, másnál lakó zsellérek pedig hat napot úgy. Bán Péterné asszonyom részére valót is egyik hat napot, másik pedig ötöt egész esztendőnek elfolyása alatt.”⁷¹

Onga: „Darvas József uram marhás emberei, akik vagyunk magunk ekével úgy hogy akinek négy marhája vagyon négy marhával, akinek két marhája vagyon két marhával és szekérrel egy napot szoktunk szolgálni. Az gyalogos szolgálat minden hetenkint két nap részén munka. Vattay Pál uram szabad menetelű emberei, akik vagyunk, mind magunk saját ekével négy napot szántunk, tíz napot szekerezünk, négy napot pedig gyalog szolgálunk. Akik örökös az Vattay Pál úrnak jobbágyai vagyunk részint szekeres, részint gyalogos mintegy harminc napot töltünk ki, az uraságnak a szolgálatot többnyire saját határunkban szolgáltuk végig.”⁷²

⁷⁰ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1.doboz 13.

⁷¹ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1. doboz 19.

⁷² B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 2.doboz 26.

Előzetesen elmondható, és megfigyelhető, hogy itt is a gagybátori jobbágyok voltak a legkifejezőbbek, de ez most már egyértelműen a sok földesúrnak tulajdonítható, akik más-más szolgáltatást követeltek jobbágyaiktól, és mint látjuk taksásaiktól is. Viszont szintén ezen falu lakói azok, akik nyilatkoztak arról, hogy a robotra menés, és jövés is beleszámít a szolgáltatásba. Ez a sok földesúr, és az írásban nem rögzített követelések véleményem szerint elég sok visszaélésre adhatott alkalmat, mint az, ahogy a sok feltételes megfogalmazásból is látszik, pl. amíg tartott végigvittük, néha egy hétben egy napot stb. De ide sorolnám azt is, hogy volt úgy, hogy hetekig nem dolgoztak. Gagybátor esetében ennél a kérdésnél derül ki az is, hogy a falu lakóinak kevés szarvasmarhája volt, ezért az úr dolgát gyakorta az uraság marhájával kellett végezniük. Változatos felsorolást látunk a különböző munkafolyamatokról, pl.: szántás, vetés, aratás, fahordás, trágyahordás, szüret, sőt a hosszúfuvar is előkerül. Ez a másik két falu esetében hiányzik, ezért vélem úgy, hogy a leggazdagabb képet a gagybátoriak életéről alkothatjuk a válaszaik alapján. Külön érdekes volt számomra, hogy bizonyos földesurak a legtöbb munkafolyamat alatt étellel is ellátták a jobbágyaikat. Nekik minden bizonnyal pozitív volt az úrbérrendezés intézkedése a munkaszolgáltatás konkretizálásáról, hiszen valamiféle rendszert vitt az életükbe a pontos meghatározás. A falu lakói a kilenced adás kapcsán már a következő kérdésre is előre utalnak. A taksások pénzbeli szolgáltatásai véleményem szerint elég magasnak tekinthetők, sőt még munkajáradékkal is kiegészülnek. A másik két község esetében sokkal rendezettebbek a viszonyok, az örökös és a szabad menetelű jobbágyok munkajáradéka pontosan meghatározott és világosan elkülönül egymástól, viszont az nem derül ki, hogy a „járás-kelés” is beleszámít-e a robotba. Ináncson egy örökös jobbágy, évi 104 nap ígás robottal tartozott, négy marhával az úrbérrendezés előtt, vagy e helyett 156 nap gyalog robottal. Ezek nagyon magas számok, így egyértelműen kijelenthető, hogy ezen falu örökös jobbágyainak is pozitívan befolyásolta az életét a Mária Terézia -féle úrbérrendezés munkajáradékot maximáló része. A szabad menetelűek ezzel szemben mindössze 24 nap robottal tartoztak egy évben, ebből a fele volt ígás, a fele gyalogos. A házas zsellérek szolgálata évi 12 nap volt, míg a házatlanoké 6 nap. Gagybátorban és Ináncson nem találunk utalást a zsellérek munkajáradékának a mennyiségére. Ongán is földesúrtól függött a robotszolgáltatás mértéke. A Darvas birtokon a jobbágyok, az úrbéri tabella tanulsága szerint évi 39 nap ígásrobottal vagy e helyett 78 nap gyalog robottal tartoztak, így az ő életükben a központi rendezés negatív változást hozott, hiszen tovább terhelte őket. Vattay Pál birtokán a jobbágyok összesen évi 4 nap ígásrobottal 10 nap

szekerezéssel, és 4 nap gyalogos szolgálattal tartoztak, ők szabad menetelűek voltak. Ugyanezen a birtokon az örökös jobbágyok évente 30 napot robotoltak részint gyalogosan részben szekérrel, így rájuk is negatívan hatott a központi rendezés intézkedése. Tehát összefoglalva elmondható, hogy egyértelműen pozitív változást a robotszolgáltatások tekintetében az úrbérrendezés csupán Gagybátorban hozott, hiszen az addigi rendszertelen szolgálatok helyett biztos és stabil előírást nyújtott.

A következő kérdés, a jobbágyi szolgáltatások másik válfajára, a kilencedre, a pénzbeli, és természetbeli adózásokra kérdez rá. A negyedik kérdés vizsgálatakor világossá vált, hogy milyen lehetőségeik vannak, ezen kötelezettségek teljesítésére, és most pontosan megtudhatjuk, hogy ezen haszonvételeket milyen módon is használták fel adózásuk teljesítése közben.

7, Adnak-é az itt való lakosok az földesuraságnak kilencedet? Ha adnak minémű termésből és javakból adják azt, s mennyi időtül fogva? És vagyon-é a kilencedadózás ezen nemes vármegyében más földesuraságnál is bevett szokásban? Ezenkívül más adózás fejében mit szokott ekkoráig egy-egy jobbágy adni esztendőnként az uraságnak, jelesül ollatén akár készpénzből, akár más egyébből adott adózás, és ajándék miből való?

Gagybátor: „Tisza Pál úr, Stathmáry György, Szathmáry József, Szöllösy Ferencz, Péchy Gábor, Jakabfalvy Miklós, Vendéghy Pál, Szathmári Sigmund urak és Losonczy István úr emberei semmiféle életünkből kilencedet nem adunk, akiknek pénzül nem adózunk is, hanem Tisza Pál úr részére valók fonnak két-két darab fonalat, az az hat singer egyik-egyik. Jakabfalvy Susanna asszonyom és Vendéghy György uram emberei úgy Sellyey Lídia asszonyé is mindenféle vetésünkből adunk kilencedet, és fonunk is hat-hat singét. Mi Jakabfalvy Susanna asszonyom részére valók, Sellyey Lídia asszony részére, pedig ketten öt szekér fát esztendőn által Szikszóra, melly város hozzánk két mérföldnyire vagyon vinni szoktunk, és szokás szerint aratáskor egy-egy pár csirkét adunk, akik pedig Péchy Gábor úr emberei vagyunk, hasítunk 4 ezer szőlőkarót, és azt ahová parancsolják Hegyalján avagy másutt lévő szőlők alá visszük azon kívül minden ember fon nyolc darab, azaz 24 sing. fonalat.”⁷³

Ináncs: „Búzából, gabonából, árpából és zabból mindenkor kiadtuk a kilencedet. Kender kilenced helyett pedig minden gazda egy-egy zsákot szokott adni, kivéven az örökös jobbágyokat, akik is azon kilenced helyett szoktak fenni az uraság kenderéből mintegy

⁷³ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1. doboz 13.

négy rőf vászonra való fonalat, emellett minden örökös jobbágy három tyúkot, és tizenhármas tojást, akik pedig szabad menetelűek vagyunk készpénzből 3 Rfk. Forintot, házas zsellérek 45 krajcárt. Bán Péterné asszonyom jobbágyai közül pedig egyik 4Rf. forintot, a másik 5 Rf. forintot szokott adni esztendőnkint.”⁷⁴

Onga: „, Az Vattay Pál úr jobbágyai vagyunk kilencedet nem adunk azért hogy kevés föld adódott vetésre, szántásra, ----- . Az kender kilenced---- valamennyien, darvas József uram, úgy Vattay Pál úr részére való emberenkint négy rőf vászonra való fonalat fenni szoktunk az uraság kenderéből.”⁷⁵

A válaszokból kiderül, hogy Ongán a kevés szántóföld mennyisége miatt kilenceddel egyáltalán nem tartoztak a jobbágyok, semmilyen termésből sem, sőt ebben a helyzetben volt, földesúrtól függően a gagybátori parasztok egy része is. Újra csak megállapítható, hogy ebben az esetben is az ináncsi jobbágyok helyzete volt a legpontosabban tisztázva. Míg Ongán és Gagybátorban a kilenced adás helyett általános volt, hogy az uraság kenderéből fontak fonalat vagy vásznat. Ináncson e helyett kész zsákkal tartoztak a parasztok. A szabad menetelűek és a zsellérek általában készpénzszolgáltatással tartoztak. Ismét csak megállapítható, hogy az ongaiak voltak a legszükszavúbbak, hiszen az ajándékok mikéntjéről itt szó sem esik, míg a másik két település esetében erről is pontos képet kapunk, így kiderül az, hogy a baromfitartás mind a két faluban jellemző foglalatosság volt. Említésre méltónak találom, hogy annak ellenére, hogy a Hegyaljai szőlőkhöz valóban Gagybátor feküdt a legtávolabb, mégis ebből a kérdésből is az derül ki, hogy ők kötődtek a legjobban ehhez a vidékhez, hiszen a kilenced adás kötelezettségük helyett véleményem szerint rendkívül sok (4000!) szőlőkaró faragásával tartoztak, amit még nekik is kellett elszállítani a helységekbe, ahol szükség volt rá. Ezért vélem úgy, hogy a kilenced adás és az ajándékok tekintetében a gagybátoriak voltak a leghátrányosabb helyzetben. A fonás, a termés szolgáltatás, a pénzszolgáltatás, és az ajándékok mellett itt is megjelenik a szekeres fuvar is. Tehát ahogy az előzőekben is a sok földesúr, és a szokás alapján történő szolgálat valószínűleg ebben az esetben is a visszaélések forrása volt, így ebben a faluban és ebben a kérdésben szintén pozitív változást hozott a központi rendezés, hiszen rendszert teremtett a rendszertelenségben.

A továbbiakban már csak két kérdést kell megvizsgálni. Előljáróban annyi mindkettőről elmondható, hogy sajnos az általam vizsgált községekben sajnos elég szűkszavú válaszokat adtak ezekre a kérdésekre, így ahol csak tettem kiegészítésképp, segítségül hívtam a

⁷⁴ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1. doboz 19.

⁷⁵ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 2. doboz 26.

forrás elemzéséhez az úrbéri tabellákat, hogy az eltérő arányokat jobban szemléltethessem. Azt is negatívumként kell megemlítenem, hogy sajnos éppen az állapotok okaira, vagy fennállásuk idejére nem emlékeznek, vagy nem tesznek említést a falvak lakói, így elég sok hasznos információ veszett el, ami még teljesebb képet segített volna rajzolni.

A következő kérdés a helységekből található puszták telkek meglétére kérdez rá ilyen módon:

8, Hány puszták helye van ezen helységeken? Mennyi időtől fogva, mi okból pusztultak el? És azon helyeket appertinentiájával együtt kik bírják?

Gagybátor: „Helységünkben van egy puszták házhelye Jakabfalvy Susanna- Judith, Szemere Kata asszonyok és Jakabfalvy Miklós úr részére való, mely után van az három nyomásban ör—tességünk 8 pozsonyi mérő a rá való föld, de rét egy kasza vágás sincsen, ezeken 8 pozsonyi mérő alá való füvet az említett fölvesz, de az úr és asszonyok egyenlő osztállyal négy részre felosztva bírják”

Ináncs: „Semmi puszták helye nincsen helységünkben.”

Onga: „Semmi puszták helye nincsen ezen helységben”⁷⁶

A dolgozatomban első felében már említettem, hogy miért is volt fontos a bécsi udvar számára az, hogy jobbágytelek ne maradjon pusztán, hiszen az a telek, amit nem használ jobbágy az nem adóalap, nem hoz hasznot. Ezzel a kérdéssel tehát az lehetett az udvar célja, hogy felmérje, hogy hány ilyen jövedelmet nem hozó telek van az országban, mivel az volt a cél, hogy ezeket minél hamarabb benépesítsék, hogy kitermeljék belőle a nekik megfelelő jövedelmet. A már előbb is említett szűkszavú válaszok miatt csupán azt tudjuk meg, hogy sem Ináncson sem Ongán puszták telek nem volt. Hogy ezek a válaszok valóban az igazságot fedik-e azt már nem tudjuk megállapítani, de tény, hogy ez az a kérdés, ahol még gyakoriak lehettek a torzítások. Gagybátor esetében azonban megint más a helyzet. Az itteni jobbágyok bevallották a puszták telek létét, sőt még a pontos méretét is, bár azt különösnek találom, hogy a szántó mellett rét nem tartozott a telekhez. Az is kiderül, hogy a telek jövedelmeit egyenlő részre felosztva mely földesurak birtokolták, és éppen ezt szerette volna elkerülni az udvar, mármint hogy birtokosok kezében adómentes területté váljon a puszták jobbágytelek. Sajnos azonban itt sem kaptunk teljes választ, mert nem tudjuk mióta áll fenn ez az állapot, és azt sem-ami viszont különösen érdekes lett volna, hogy miért vált pusztává a telek. Vajon kihalt az eredetileg ott élő jobbágycsalád, vagy szökés történt az esetleg magasnak talált terhek elől, netán elvándoroltak onnan földesúri

⁷⁶ B.-A.-Z. MLt. VII-1/C 1-2 doboz 13, 19, 26

engedéllyel. Ha erre választ kaptunk volna, érdekes információval bővíthetett volna a kutatás anyaga, így viszont ez sajnos homályban marad.

Az utolsó kérdés maga is nagyon egyszerű, és nem igényelt nagyobb kifejtést, mégis szerencsés lett volna, ha a válaszadók a jobbági rétegek arányaira is utalnak az egyes falvakon belül, de ennek megállapításában segítségemre volt az úrbéri tabella. Maga az utolsó kérdés így hangzik:

9, Ezen helység lakosai örökös jobbágyok-é, vagy sem?

Gagybátor: „Részint örökös jobbágyok, részint colonus, részint szabad mehető zsellérek vagyunk.”

Inncs: „Részint örökös jobbágyok vagyunk, részint szabad menetelűek.”

Onga: „Részint örökös jobbágyok, részint szabad menetelű emberek vagyunk.”⁷⁷

Ezeknél a válaszoknál a jobbágyság társadalmi összetételén kívül ki lehet emelni az egyes rétegek elnevezések különbségeit is. Az örökös jobbágyok magukat ténylegesen jobbágyoknak, míg a szabad menetelűek már embernek nevezték. Külön kiemelendő a gagybátoriak esetén alkalmazott colonus megnevezés, ami szintén a szabad költözőkre, és azok egyfajta bérlői státuszára utalhat, a szintén megemlített és érdekes szabadon mehető zsellér kategóriájával szemben, akikről a szakirodalomban ugyan utalást nem találtam, de feltételezem, és a kérdésekre adott némely válaszokból is ki, hogy derült, hogy pénzszolgáltatással tartoztak földhasználatukért cserébe..

Az úrbéri tabellákból megállapítható az egyes rétegek aránya is az egyes falvakon belül, így elmondható, hogy Gagybátorban összesen 54 jobbágycsaládfő élt. Ebből 18 volt örökös jobbágy, 9 szabad menetelű, 20 örökös házas zsellér, 5 szabad menetelű házas zsellér, és 2 házatlan zsellér volt. Tehát megállapítható, hogy éppen a jobbágyság fele volt az aki, 1/8-ad teleknél is kevesebbel bírt, és így a zsellér kategóriába tartozott, de legalább a zsellérek többsége nem a legszegényebb házatlan kategóriába tartozott. A tényleges telkes jobbágyságon belül, viszont kétszer annyian voltak az örökös jobbágyok, mint a szabad menetelűek. Ináncson kicsivel kevesebb, összesen 49 jobbági családfő élt, de itt az arányok egészen máshogy alakulnak. Örökös jobbágyot, mindössze 3-at találunk, míg a szabad menetelűek vannak a legtöbben, 32-en. Összesen 14 zsellér lakja a falut, ebből 7-en birtokolnak házat, 7-en pedig házatlanok. Ebből is látszik az, ami a kérdések alapján is kitűnt már, hogy Ináncs tekinthető a legkedvezőbb helyzetűnek, és talán anyagilag is a legjobban állónak a három kutatott község közül. Végül, következzen az ongai jobbágyság

⁷⁷ B..A.-Z.- MLt. VII-1/C 1-2 doboz 13, 19, 26

összetétele. Itt összesen 52 jobbágy élt, zselléreket nem találunk a felsorolásban, tehát az úrbérrendezés idején egyetlen zsellér sem lakta a falut. Az 52-ből, 10 volt örökös jobbágy, és 42 szabad menetelű. Társadalmilag inkább valóban ez tűnik előnyösebbnek az ináncsi helyzetnél, de a földhiány miatt, mégsem tekinthető ez a legkedvezőbb adottságokkal bíró településnek.

Ezek után szeretném áttekinteni, hogy ezeknek a vallomásoknak ismerete és feldolgozása alapján, milyen változást is hozott a jobbágyság életébe a központi úrbérrendezés ezeken a településeken. Vajon pozitívan, vagy negatívan befolyásolta további életüket és a szolgáltatásaik mértékét.

Az úrbérrendezés hatása a vizsgált településeken

Mindhárom településre elmondható, hogy a központi rendezés a szolgáltatásaikat és kötelezettségeiket részint előnyükre, részint hátrányukra módosította. Mivel Ináncson kívül főleg töredék telkesekről van szó, ezért az ő szolgáltatásaik arányosan csökkennek a teleknagyságukhoz viszonyítva. Mária Terézia rendelete szerint egy egész telek állt, 1 hold belső telekből, amire épült a ház, és magába foglalta a háztáji kertet, és a gazdasági épületeket, míg a külső telek a föld osztályokba sorolása után, osztálytól függően 16-40 hold szántóból, és 6-22 kaszás rétből állhatott.(Takács László munkája alapján.) Legalábbis Ongán, mivel a földosztályozással kapcsolatban a másik két településre adatot nem találtam, ezért ezzel a teleknagysággal számoltam a többi település esetében is. Ezen adatok alapján Gagybátorban mivel ott a jobbágyság felét a zsellér réteg különböző tagjai alkották, még az 1/8 telek sem volt jellemző. A többiek az úrbéri tabella szerint 3/8-ad, 4/8-ad, és 5/8-ad telekkel bírtak, és csupán két olyan gazda volt aki, több egész teleket is birtokolt, szám szerint kettőt, így itt a belső telek nagysága 3/8-ad holdtól egészen 2 holdig terjedhetett.

Az abaúj megye ezen részére vonatkozó fölosztályozás következtében egy egész telek után tehát járt volna a jobbágnak 24 hold szántó, és 6 embervágó rét. Így gagybátorban a töredéktelkek után kiszámolva átlagban 9 hold szántó járt volna a legkisebb telek után, míg a legnagyobb után 48 hold, rétből, pedig a legkisebb mennyiség 2.25 embervágó, míg a legnagyobb 12 embervágó lett volna, de hogy valóban megkapták-e, ezen földmennyiségeket. arra a kutatásaim során adatot nem találtam. A robotkötelezettségben viszont véleményem szerint egyértelműen csak pozitív változást hozott az úrbérrendezés, a már előbb is említett rendszertelenségek megszüntetése miatt. Az ezután bevezetett kötelező pénzszolgáltatás lehetett talán csak, ami hátrányosan érintette a falu lakóit. Véleményem szerint az eddigi magas számú hosszú fuvar mennyisége is jelentősen csökkenhetett a rendezésnek köszönhetően, a háztáji ajándékok mennyiségének és mivoltának központi szabályozása viszont úgyszintén inkább megterhelő lehetett az eddigi szokásokhoz képest. A házas zsellérek robotszolgáltatásának, 18 illetve a házatlanoké 12 napban való meghatározása a község lakóinak az életében kifejezetten előnyös volt, ami a vallomásaik alapján jelenthető ki ilyen egyértelműen, hiszen a régi szokás alapján ők is elég rendszertelenül és valószínűleg jóval többet robotoltak a rendezésig.

Ináncson a rendezés következtében általában csökkenetek. A teleknagyságra itt már korábban is az egész telek volt a jellemző, eltekintve három jobbágytól és a 9 zsellértől. Tehát a többség itt elvileg megkapta az úrbéri pátensben meghatározott 24 hold szántót, 6 embervágó rétet, és az 1 hold belső telket. A töredéktelekkel rendelkezők pedig, 12 hold szántót és 3 embervágó rétet kellett kapniuk. A robotteher egyértelműen csökkent, hiszen a korábbi napi két nap igás, vagy 3 nap gyalogrobotról, ez most 1 illetve 2 napra csökkent, míg a zsellérek esetében, ez már nem igaz, hiszen a házas zsellérek és a házatlanok munkakötelezettsége is növekedett, még ha nem is nagy mértékben. Az úrbérendezés 1 forintban rendezte a jobbágyok kötelező pénzáradékát, ehhez képest a szabad menetelűek ennél korábban fizetett 3 forintos járadéka igenis magas volt, a konyhai járadékok viszont itt is magasabbak lettek az úrbérendezés hatására.

Ongán a töredéktelken élő jobbágyok voltak a jellemzőek, ezek közül is a legszegényebb réteg, a már majdnem zsellérsorba tartozó 1/8-ad telkesek alkották a többséget. Így ők ezek arányában tartoztak a szolgáltatásokkal. Csupán két jobbágyról tudunk, akik 3/4-ed telekkel rendelkeztek. Mivel szintén a kilenc kérdőpontra adott válaszokból tudjuk, hogy nem állt rendelkezésre elég szántó föld, ezért valószínűsíthető, hogy nem kapták meg a meghatározott földmennyiséget. Valószínű tehát, hogy az 1/8-ad telek után járó 3 holdnál, jóval kevesebbet kellett beérniük. Ez tehát az úrbéri tabella szerint azt jelentette, hogy ők mindössze 1/4 hold szántóval bírtak, ami nagyon kevés mennyiség, amihez mindössze 4 embervágó rét társult, ez viszont ha kiszámítjuk, több mint ami az úrbárium alapján járt volna, és ez a már korábban említett rétbőségnek köszönhető. Mivel töredéktelkesek voltak, ezért a többség 7-8 nap igásrobottal, és 14-16 napi gyalogrobottal tartoztak, míg a két módosabb gazda 39 nap igásrobottal és 78 nap kézi robottal tartozott a földesurának. Összességében megállapítható, hogy ilyen környezetbeli adottságok mellett a kilenced, és a konyhai járadék is erősen megterhelték a falu lakosságát. Ezért levonható az a következtetés, hogy a három település közül ez volt a legszegényebb az úrbérendezés idején, mivel kevés földdel rendelkeztek, és ez csak nagyon nehezen fedezte a megélhetésüket, de a mellékes jövedelemszerzés szempontjából mégis véleményem szerint, ők voltak a legjobb helyzetben, hiszen a mindek község által megemlített Tokajhoz, és Hegyaljához, valamint a mezővárosokhoz, és Miskolchoz is ez a falu feküdt a legközelebb.

Dolgozatom végén, pedig még egy érdekes pontra szeretném felhívni a figyelmet, ami még a témával, és a kilenc kérdőpontos vizsgálatok kutatása közben megfigyelhető, és nagyobb területeket vizsgálat alá véve reprezentatív képet adna egy kultúrtörténeti témában, ez

pedig az írásbeliség elterjedése bizonyos területeken. Sajnos három község esetében nem vonhatóak le nagy következtetések, de mégis szerencsés, hogy a három település ilyen közel fekszik egymáshoz. A kilenc kérdőpontos vizsgálatok végén szerepel a tanúk és a válaszolók közül a megbízottak aláírása, a jegyzőé és a bíróé is. Illetve szerepelne az aláírásuk, ha tudtak volna írni, de az általam vizsgált falvakban minden aláírás helyett az országszerte magas arányú analfabétizmus miatt általánosan elterjedt X jel szerepel, mint „keze X vonása”. Ebből azt a következtetést vontam le, hogy a vizsgált településeken a XVIII. századnak ebben az időszakában még nem állt olyan fokon az oktatás, hogy legalább az írást elsajátítsák a jobbágyok, de tudjuk, hogy ez a későbbiekben is nagy nehézségekbe ütközött az éves mezőgazdasági munkafolyamatok miatt, de ennek a három településnek a példájából nem vonhatunk le, egy egész régióra vonatkozó következtetéseket.

Összegezve tehát a kutatásom eredményeit, mindenképpen szeretném leszögezni, hogy számomra érdekes eredményeket kaptam. Hiszen számomra a mai állapotok azok, amelyek ismertek, és amelyeket személyesen is tapasztalok, és ezek alapján mást képzeltem a vizsgált korszakban a falvak életéről, hiszen a mai helyzetről alkotott képemet vetítettem vissza az adott korszakra is. Ennek alapján lehet, hogy napjainkban éppen Onga az, ami a legfejlettebbnek tekinthető, a vízrendezések következtében a szántófield hiány is megszűnt, és Gagybátor az, ami éppen a területi elhelyezkedése és adottságai miatt háttérbe szorult, és a fejlődésben a három település közül a legutolsó a sorban, tehát de amit a kérdőpontokra adott válaszokból sikerült leszűrni az egészen más képet mutat. Éppen a mainak a fordítottját, sőt mint azt már korábban is megállapítottam Ináncs abszolút vezető szerepét a XVIII. században a három település között Így azt hiszem, a múlt és a jelen állapotok ezen kis mikro kutatás által jobban érthetővé váltak a számomra, és egyértelműen levonhatom azt a következtetést, hogy az idő múlásával és az adott lehetőségek körének bővülésével, vagy csökkenésével, alaposan megváltozhat bármely település szerepe egy adott régió belül.

Idegen nyelvű összefoglalás

Die Grundlage zu meiner Arbeit gibt ein Erlass aus dem 18. Jahrhundert, der auf das Leben des ganzen Landes eine enorme Wirkung hatte. Und dieser Erlass ist der sogenannte Frongeld Erlass von Maria Theresia. Und warum wird er als bedeutend fürs ganze Land betitelt? Denn zum ersten Mal mischte sich der Staat in das Verhältnis von Leibeigenen und Feldherrn ein, zum ersten Mal war ein Erlass, zum Gegenteil zu den anderen Anordnungen, auf dem ganzen Gebiet des Landes (außer Siebenbürgen, wo der Erlass nicht vollzogen werden konnte) gültig und des weiteren entschied sich der Staat in einer Angelegenheit der Bauern, die die höchste Prozent der Bevölkerung darstellen, dass man sie über ihre aktuelle Lebenssituation vorher gefragt hatte.

Der Erlass brachte vielleicht die meisten Veränderungen vielleicht im Leben des Dorfes und im Leben der Dorfbewohner mit sich. Und später zeigt sich die Wirkung sowohl in der Wirtschaftsgeschichte, als auch in der politischen Geschichte – man soll nur an die Leibeigenenbefreiung im Jahre 1948-49 und an die Grundverkoppelungsprozesse des 19. Jahrhunderts denken.

In meiner Arbeit möchte ich eine der bedeutendsten Quellen der Zeit des Frongeld Erlasses, also eine Bauernuntersuchung, die aus 9 Punkten besteht, genauer unter die Lupe nehmen, und zwar in 3 Siedlungen des ehemaligen Komitats Abaúj: in Gagybátor, in Ináncs und in Onga.

Die vorher erwähnten Siedlungen liegen auf verschiedenen Gebieten des Komitats, bilden ein Dreieck und befinden sich in etw. gleicher Entfernung voneinander, haben verschiedene charakteristische Merkmale. So geben sie einen Einblick in diese Region des Komitats, in das Leben des Bauerntums des 18. Jahrhunderts und in die Unterschiede und Gemeinsamkeiten zugleich.

Ich möchte anhand der Antworten auf die 9 Gesichtspunkte ein genaues Bild über ihr Leben und ihre Denkweise geben.

Neben der günstigen Lage fiel meine Entscheidung auf diese Siedlungen, weil meine Familie aus Gagybátor und aus Ináncs kommt und weil wir momentan in Onga leben.

Das Ziel meiner Untersuchung war, ein Bild darüber zu bekommen, wie der Frongeld Erlass das Leben des Bauerntums in dieser Siedlungen veränderte, ob es Ähnlichkeiten oder maßgebliche Unterschiede zwischen der Situation der schon erwähnten Siedlungen gab.

Aber um die Situation richtig charakterisieren zu können und um die Unterschiede und Ähnlichkeiten feststellen zu können, musste ich sowohl die wirtschaftliche, als auch die gesellschaftliche Situation des ganzen Landes genauer untersuchen.

Dann zeige ich der genaue Ablauf des Frongeld Erlasses und dabei mißachte ich die Typen und Brauchbarkeit der Quellen nicht.

Und schließlich komme ich zu der Untersuchung der von mir gewählten Siedlungen und ich vergleiche meine Ergebnisse mit den Forschungsergebnissen des ganzen Landes.

Mein Ziel war zwar, von den Ergebnissen einen Schluss auf die ganze Region zu ziehen, es ist aber nur im allgemeinen möglich.

Ich hoffe, das Leben der Region, die Veränderungen und überhaupt die Wirkung einer großen Maßnahme durch meine Forschungen sichtbar werden.

IRODALOMJEGYZÉK

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK:

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc Királyi Törvényszék Iratai, Úrbéri Törvényszéki Iratok, Gyagybátor 1. doboz 13, Ináncs 1. doboz 19, Onga 2.doboz 26

Acsády Ignác:

A magyar jobbágyság története, Bp. 1944

Ifj. Barta János:

A kétféjű sas árnyékában 1711-1780, Bp. 1984 Gondolat Kiadó

Ifj. Barta János:

A 18.század története, Magyar Századok Sorozat, Bp. 2001 Pannonica Kiadó

Csíkvári Antal:

Vármegyei szociográfiák VII. Abaúj - Torna vármegye, Bp. 1939

Eckhart Ferenc:

A bécsi udvar gazdaságpolitikája Mária Terézia korában, Bp. 1922 Budavári Tudományos Társaság

Ember Győző- Heckenast Gusztáv:

Magyarorsuág története tíz kötetben 4/2 kötet 1686-1790, Bp. 1989 Akadémiai Kiadó

Faragó Tamás:

Paraszti háztartás és munkaszervezet típusok Magyarországon a 18. század közepén, Bp. 1985

Gunst Péter: Jobbágyparaszság Magyarország Történetében, In: Rubicon 1996/7.

H. Balázs Éva:

1726-1790 A késői feudalizmus korszaka, Bp. 1962.

Heckenast Gusztáv:

A Habsburgok gazdaságpolitikája a 17-18.században, Előadások a TTI-ben 17., Bp. 1991

Honvári János:

Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig, Bp. 1996 Aula
Kiadó

Horváth Zita:

Paraszti vallomások Zalában I., Zalaegerszeg 2001

Kaposi Zoltán:

Magyarország gazdaságtörténete 1700-2000, Bp.-Pécs 2002 Dialógus Campus Kiadó

Korponay János:

Abaúj vármegye monográfiája I. kötet, Kassa 1878

Kosáry Domokos:

Újjáépítés és polgárosodás Magyarországon 1711-1867, Bp. 2001 História/Holnap Kiadó

Marczali Henrik:

Magyarország története a szatmári békekötés után, Bp. én.

Nagy László:

Ináncs község krónikája, Ináncs 2000

Szabó István:

A magyar parasztság története, Bp. 1940

Szabó István:

Jobbágyok, parasztok, Bp. 1976 Akadémiai Kiadó

Szabó István:

Agrártörténeti tanulmányok 6., Bp. 1960 Tankönyvkiadó

Dr. Sziklay János-Dr. Borovszky Samu:

Magyarország vármegyéi és városai, Bp. 1896 Apolló Irodalmi és Nyomdai
Részvénytársaság

Takács László:

Onga története, Miskolc 1998.

Tóth István György:

Mínthogy magad írást nem tudsz..., Társadalom és Művelődéstörténeti Tanulmányok 17.,
Bp. 1996 MTA-TTI

Varga János:

A jobbágyi földbirtoklás problémái és típusai 1767-1849, Bp. 1967 Akadémiai Kiadó

Varga János: Jobbágyrendszer a magyarországi feudalizmus kései századaiban 1556-1767,
Bp. 1969 Akadémiai kiadó

Wellman Imre:

A magyar mezőgazdaság a 18. században, Agrártörténeti Tanulmányok 6., Bp. 1979
Akadémiai Kiadó

Wellman Imre:

A parasztság helyzete az 1767-es úrbérrendezés előtt, A Történettudomány kérdései 23.,
Bp. 1955 Akadémiai Kiadó